

Uniwersytet Jagielloński
Wydział Filologiczny
Instytut Filologii Słowiańskiej

Karol Oleksy

**Uciec przed binarnością.
Wykładowi niebinarności płciowej
w języku polskim i czeskim**

Utéct před binaritou. Projevy genderové nebinarity v polštině a češtině
Escaping the binarity. Manifestations of gender non-binarity in Polish and Czech

Praca licencjacka
napisana pod kierunkiem
dra Tomasza Kwoki

Opracowano zgodnie z ustawą z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych
(Dz. U. 1994 nr 24 poz. 83 ze zm. Tekst jedn.: Dz. U. 2006 nr 90 poz. 631 ze zm.)

Kraków 2022

Podziękowania

Dziękuję Panu doktorowi Tomaszowi Kwoce za prowadzenie tej pracy i dużą pomoc w każdej napotkanej trudności.

Dziękuję wszystkim, którzy pomogli mi w rozpowszechnianiu ankiet, w szczególności czeskiej organizacji Trans*parent.

Spis treści

Wstęp.....	5
1. Lingwistyka płci.....	7
1.1. Upłciowienie języka	7
1.2. Patriarchalność i androcentryzm w języku.....	9
1.3. Język inkluzywny	10
1.3.1. Feminatywy	10
1.3.2. Język neutralny płciowo	11
1.3.3. Język osób niebinarnych płciowo	12
2. Niebinarność płciowa	16
2.1. Pojęcie niebinarności płciowej	16
2.2. Niebinarność płciowa w kulturach świata	17
2.3. Niebinarność płciowa a prawo	18
3. Analiza języka polsko- i czeskojęzycznych osób niebinarnych.....	20
3.1. Metodologia badania	20
3.2. Struktura prób badawczych	21
3.3. Używane formy	24
3.3.1. Czasowniki	24
3.3.2. Przymiotniki	27
3.3.3. Rzeczowniki	28
3.3.4. Zaimki	31
3.3.5. Tendencje wspólne dla wszystkich części mowy.....	32
3.4. Język a niebinarność płciowa	36
3.4.1. Wyrażanie tożsamości płciowej w języku.....	36
3.4.2. Propozycje zwiększenia inkluzywności w języku.....	40
3.4.3. Wpływ języka na postrzeganie osób niebinarnych	42

3.5. Wnioski.....	44
Zakończenie	46
Bibliografia.....	48
Resumé.....	52
Aneks.....	54

Wstęp

Język jest głównym narzędziem wykorzystywanym przez ludzi w codziennej komunikacji. W związku z tym podlega ciągłym zmianom i rozwojowi, aby mógł przystosować się do potrzeb swoich użytkowników. Kiedy wraz z rozwojem technologii pojawiają się nowe przedmioty i zjawiska, pojawia się również potrzeba ich nazwania. Tworzymy więc nowe słowa i konstrukcje, aby jak najlepiej móc opisywać otaczający nas świat. Nie tylko jednak rozwój technologii pobudza język do ewolucji, ale także nowa wiedza o człowieku i jego psychice. Do coraz lepiej poznawanych aspektów naszej psychiki należy tożsamość płciowa, w tym jej niebinarność. Osoby niebinarne, nie identyfikując się w pełni z płcią męską ani żeńską, odczuwają potrzebę, aby również język, zarówno używany przez nie same, jak i je opisujący, uwzględniał to i uwidaczniał. Modyfikują zatem język, odchodząc od utartych, tradycyjnych norm oraz tworząc nowe wyrazy i formy gramatyczne.

Język osób niebinarnych w Polsce i Czechach nie był dotychczas w sposób odpowiedni opisany w literaturze naukowej. W języku czeskim nie istnieją żadne naukowe teksty teoretyczne ani badawcze o tej tematyce. W języku polskim w 2022 r. ukazał się dwuczęściowy artykuł o niebinarnej polszczyźnie autorstwa Aleksandry Walkiewicz (część I) oraz Małgorzaty Gębki-Wolak (część II). Teksty próbują usystematyzować język osób niebinarnych na podstawie analizy form podanych na stronie zaimki.pl, stanowiącej pewnego rodzaju korpus tej części polszczyzny tworzony przez wolontariuszy. Ponadto podjęto także próbę opisu języka osób niebinarnych używanego w praktyce – Szymon Misiek wykonał pilotażowe badanie na ośmiu polskojęzycznych osobach niebinarnych. Ta praca stała się również inspiracją do badania przeprowadzonego w ramach niniejszej pracy.

Niniejsza praca stanowi próbę spojrzenia na to, jak osoby niebinarne używają języka, aby wyrażał on ich tożsamość. Jej celem jest porównanie polszczyzny i czeszczyzny osób niebinarnych poprzez analizę używanych przez nie form wybranych wyrazów oraz preferowanych zaimków. Autor chciałby także zwrócić uwagę na poglądy tych osób dotyczące powiązania niebinarności płciowej z językiem.

Wybór tematu pracy wynika z przekonania Autora o konieczności opisu części języka, która nie została jeszcze dostatecznie rozpoznana przez środowisko językoznawcze. Ponadto, Autor uważa, że porównanie tego aspektu w systemach dwóch języków – polskiego i czeskiego (główny obiekt zainteresowania Autora) – będzie interesujące i przyniesie wartościowe wnioski na temat różnic w podejściu ich użytkowników do niebinarności.

Pozwoli także na zwrócenie uwagi na jeden z problemów osób niebinarnych, jakim jest trudność wyrażania własnej tożsamości w języku ojczystym.

Niniejsza praca składa się z trzech rozdziałów. Pierwszy rozdział, wychodząc od pojęcia lingwistyki płci, przedstawi powiązania języka z płcią, wynikające z nich problemy oraz próby ich rozwiązania. Zostanie w nim zawarty opis sytuacji językowej osób niebinarnych polsko- i czeskojęzycznych na podstawie dotychczas opublikowanej literatury. Drugi rozdział przybliży zjawisko niebinarności płciowej i związane z nim aspekty psychologiczne, socjologiczne i prawne. Trzeci rozdział będzie stanowić część główną, badawczą pracy. Zawierać będzie opis metodologii przeprowadzonej w ramach pracy ankiety wśród polsko- i czeskojęzycznych osób niebinarnych, jej wyniki, a także analizę otrzymanych odpowiedzi. Dodatkowo, w Aneksie umieszczone zostaną wzory obydwu ankiet, które wypełniały osoby badane.

1. Lingwistyka płci

Lingwistyka płci (inaczej zwana językoznawstwem feministycznym) jest działem językoznawstwa, który zajmuje się badaniem zależności między językiem a płcią. Jak pisała Nowosad-Bakalarczyk, głównym obiektem badań są różnice między językiem używanym przez kobiety i mężczyzn, a także struktura języka używanego w stosunku do kobiet i mężczyzn (za: Karwatowska i Szpyra-Kozłowska 2010: 229). Początki tej gałęzi językoznawstwa sięgają lat 70. XX wieku, kiedy na Uniwersytecie Kalifornijskim w Irvine odbyło się seminarium zatytułowane *Język a płeć* (Andrychowicz-Trojanowska 2011: 15).

Badacze zajmujący się lingwistyką płci skupiają się na kilku kwestiach zależności między językiem a płcią. Jak podaje Andrychowicz-Trojanowska (2011: 20-23), należą do nich między innymi asymetrie rodzajowo-płciowe (negatywne zabarwienie kolokacji związanych z płcią żeńską i pozytywne tych odnoszących się do płci męskiej) oraz opisywanie kobiety przez pryzmat jej relacji z mężczyzną (np. określenia *pani*, *panna*). Karwatowska i Szpyra-Kozłowska (2010: 230) zaznaczają również, że w językoznawstwie feministycznym nie są istotne jedynie badania i opis relacji płci i języka, ale także starania podejmowane w celu zmiany bieżącej sytuacji i zmniejszenia dyskryminacji w języku. Tej gałęzi lingwistyki zawdzięcza się także zwiększenie świadomości użytkowników języka na seksizm.

W niniejszym rozdziale zostaną poruszone związane z obszarem badań lingwistyki płci kwestie wynikające z upłciowienia¹ języków, ich negatywne aspekty oraz próby zmiany dotychczasowej sytuacji.

1.1. Upłciowienie języka

Wiele języków zaliczających się do grupy języków indoeuropejskich odznacza się kategorią rodzaju. Rodzaj gramatyczny jest definiowany jako „cecha rzeczowników decydująca o ich końcówkach deklinacyjnych, o formach innych części mowy określających dany rzeczownik, a także o formach łączących się z nim czasowników” (SJP PWN). W języku polskim oraz czeskim istnieją trzy rodzaje – męski (w tym żywotny i nieżywotny), żeński i nijaki. W języku polskim ta klasyfikacja jest prawdziwa tylko dla liczby pojedynczej, natomiast w liczbie mnogiej wyróżnia się dwa rodzaje – męskoosobowy oraz

¹ Pojęcie „upłciowienie” stosuje przywoływany przez Karwatowską i Szpyrę Kozłowską (2010: 253) Jan Baudouin de Courtenay, określając tą cechą polskie myślenie językowe.

niemęskoosobowy (Dalewska-Greń 2002: 246-247). Jest to najbardziej rozpowszechniona klasyfikacja. Istnieją także inne, na przykład przywołana przez Koziarskiego i Krysiaka (2012: 23-24) klasyfikacja Mańczaka, według której wyróżnić należy pięć rodzajów – męskoosobowy, męskozwierzęcy, męskonieżywotny, nijaki oraz żeński. Jak sugerują nazwy – trzy podkategorie rodzaju męskiego rozróżniają rzeczowniki męskie żywotne osobowe, żywotne nieosobowe oraz nieżywotne. W języku czeskim kategoria osobowości nie odgrywa tak ważnej roli. Zamiast tego w liczbie mnogiej w konstrukcjach z przymiotnikami wyróżnia się rodzaj męski żywotny, rodzaj nijaki oraz pozbawioną wewnętrznym opozycji rodzajowych trzecią kategorię obejmującą rzeczowniki rodzaju męskiego nieżywotnego i żeńskiego. Taka opozycja trzech kategorii występuje jedynie w tekście pisany – w wymowie końcówki rodzaju męskiego żywotnego są równe końcówkom rodzaju męskiego nieżywotnego i żeńskiego, występuje zatem opozycja dwóch rodzajów (Dalewska-Greń 2002: 246-252)

Na podstawie powyższego opisu można zauważyć, że rodzaj gramatyczny niesie również pewne znaczenie pozagramatyczne. Sposób odmiany danego rzeczownika pozwala określić, czy jest on określeniem bytu żyjącego czy też przedmiotu itp. W przypadku przedmiotów rodzaj został przyporządkowany arbitralnie i nie ma związku z żadnym rodzajem biologicznym. Można się zastanowić, czy oprócz możliwości rozróżnienia kategorii żywotności lub osobowości rodzaj rzeczownika niesie dodatkowe informacje o znaczeniu. To, że rzeczownik *stół* jest rodzaju męskiego, powoduje jedynie, że przy jego opisie użyjemy męskiej formy przymiotnika *drewniany*. Jednakże według niektórych językoznawców rodzaj sugeruje pewne cechy, wpływa na percepcję opisywanego obiektu przez użytkownika języka. Aby to udowodnić, Boroditsky et al. (2003: 69-71) przeprowadzili badanie, w którym rodzimym użytkownikom języka hiszpańskiego oraz niemieckiego przedstawiono szereg angielskich rzeczowników opisujących przedmioty, które w tych dwóch językach mają różny rodzaj gramatyczny. Osoby badane miały za zadanie przypisać każdemu z rzeczowników trzy przymiotniki, które potem zostały ocenione przez inne osoby – rodzimych użytkowników języka angielskiego – pod względem męskości lub kobiecości cech opisanych przez wymienione przymiotniki. Zauważono, że podane przymiotniki były różne w zależności od języka ojczystego osoby badanej. Jeśli w którymś języku dany rzeczownik miał rodzaj męski, użyte przymiotniki były nacechowane bardziej męsko niż w przypadku drugiego języka. Na przykład słowo *klucz*, które w języku niemieckim jest rodzaju męskiego, było opatrzone przez niemieckojęzycznych badanych przymiotnikami takimi jak *twardy*, *ciężki*, *poszczerbiony*, *metalowy*, *zabkowany*, *użyteczny*. Natomiast użytkownicy języka hiszpańskiego, w którym

słowo to jest rodzaju żeńskiego, używali przymiotników takich jak *złoty, misterny, mały, uroczy, błyszczący czy drobny*. Użytkownicy zatem podświadomie nadawali tym, skądinąd nieposiadającym płci, przedmiotom cechy stereotypowo kojarzone z mężczyznami lub kobietami pod wpływem rodzaju gramatycznego, który w przypadku osób jest wiązany z daną płcią.

Z powyższych rozważań, co stwierdzili autorzy przytaczanego badania, wynika, że język i jego struktura gramatyczna silnie wpływają na procesy myślowe. Idąc dalej, można stwierdzić, że w językach, w których obecna jest kategoria rodzaju gramatycznego, płeć odgrywa ważną rolę. To, że rodzaj gramatyczny jest jednoznacznie łączony z płcią, jest spowodowane koniecznością wyrażania się każdego użytkownika języka w konkretnym rodzaju gramatycznym – kobiet w żeńskim, a mężczyzn w męskim. Formy czasowników, przymiotników i rzeczowników odnoszących się do osób przybierają właśnie ten rodzaj.

1.2. Patriarchalność i androcentryzm w języku

Z upłciowieniem języka jest związana również pewna dysproporcja. Jak w samym społeczeństwie i jego hierarchii, tak i w języku są widoczne różnice między podejściem do kobiet i mężczyzn związane z patriarchalnym spojrzeniem na świat. W językach polskim i czeskim wewnątrz rodzaju męskiego wyróżnia się klasę żywotną i nieżywotną, natomiast rodzaj żeński takiego rozróżnienia nie posiada. Co więcej – w języku polskim w liczbie mnogiej kobiety klasyfikuje się podobnie jak przedmioty – do rodzaju niemęskoosobowego. W języku czeskim zachodzi podobna zależność i dodatkowo widoczna jest pewnego rodzaju wyższość zwierząt nad kobietami – słowa je określające stanowią tę samą kategorię, co rzeczowniki męskie osobowe. Wartą odnotowania jest również androcentryczność systemu rodzajowego zarówno języka polskiego, jak i języka czeskiego. Jak zauważają Karwatowska i Szpyra-Kozłowska (2010: 23), jeśli w podmiocie zbiorowym zdania występuje jakikolwiek element rodzaju męskiego, orzeczenie przyjmuje rodzaj męskoosobowy (męski żywotny w czeskim). Przykładowo:

czes.: *Jeden muž a tři ženy šli do kina.*

pol.: *Jeden mężczyzna i trzy kobiety **poszli** do kina.*

Zjawisko androcentryczności języka objawia się również w występowaniu w większości języków posiadających rodzaj gramatyczny zjawiska generycznego rodzaju męskiego. W językach tych rzeczowniki rodzaju męskiego mogą oznaczać nie tylko mężczyzn, ale również wszystkich przedstawicieli danej grupy – niezależnie od ich płci.

W związku z tym rzeczowniki męskie pojawiają się w tekstach częściej niż żeńskie, co powoduje pewnego rodzaju językową niewidzialność kobiet (Karwatowska i Szpyra-Kozłowska 2010: 20). Zarówno w języku polskim, jak i w języku czeskim ma to wpływ na postrzeganie rzeczywistości. Marta Jarosz (2021) zbadała społeczny odbiór feminatywów i wpływ używania form generycznego rodzaju męskiego na językową niewidzialność kobiet w polszczyźnie. Respondenci mieli stwierdzić, czy spodziewają się ujrzeć mężczyznę czy kobietę, gdy usłyszą zdanie *Za chwilę spotkasz się z wykonawcą zawodu*, gdzie za słowa *wykonawca zawodu* podstawiano nazwy różnych zawodów w formie męskiej. Wprawdzie autorka badania podsumowała wyniki, stwierdzając, że generyczny rodzaj męski nie narzuca wykluczającego sposobu myślenia o kobietach, jednakże w przypadku zawodów częściej wykonywanych przez mężczyzn komunikat przedstawiony respondentom był odbierany w większości jako jednoznacznie mówiący o mężczyźnie. Podobne badanie przeprowadziła na gruncie czeskim Jana Valdrová (2008) wśród młodzieży szkolnej w wieku 10-18 lat. Respondenci mieli za zadanie wymyślić żartobliwe nazwiska dla postaci, których nazwy (takie jak np. *učitel* czy *kuchař*) były podane w formie męskiej. Zdecydowana większość wymyślonych nazwisk miała również formę męską. W kolejnym pytaniu zmieniono formy męskie nazw postaci na formy w obu rodzajach (np. *učitel/ka* zamiast *učitel*) i w tym wypadku około połowa respondentów podawała nazwiska męskie. Z obu badań wynika, że generyczny rodzaj męski silnie wpływa na odbiór komunikatu i obraz przedstawianej rzeczywistości zostaje fałszywie zdominowany przez mężczyzn.

1.3. Język inkluzywny

Podjęmowane są próby, aby zmniejszyć patriarchalizm i androcentryzm języka, a tym samym uczynić go bardziej inkluzywnym, czyli „łączącym lub obejmującym jakąś całość, przeznaczonym dla wszystkich” (SJP PWN). Inkluzywność języka może dotyczyć różnych aspektów, w których objawia się jakiś rodzaj dyskryminacji. Może być również realizowana na różne sposoby. Poniżej opisano wybrane przykłady inkluzywnego podejścia w języku.

1.3.1. Feminatywy

Stosowanie rzeczowników rodzaju żeńskiego określających zawody czy funkcje społeczne nie jest tak oczywiste, jak mogłoby się wydawać, biorąc pod uwagę wysokie upłciowienie języków posiadających rodzaj gramatyczny. Wspomniana wyżej generyczność rodzaju męskiego powoduje, że często stosuje się formę rodzaju męskiego, aby opisać jedną osobę wykonującą dany zawód niezależnie od jej płci lub całą grupę zawodową. W języku

polskim wiele nazw zawodów, zwłaszcza tych dawniej wykonywanych jedynie przez mężczyzn, nie posiada żeńskich odpowiedników, mimo łatwości ich utworzenia z użyciem typowych formantów słowotwórczych wykorzystywanych w tym celu. Należą do nich zawody takie jak hutnik, górnik, mechanik czy też dziekan, rektor i premier. Feminatywy utworzone od tych nazw odbierane są czasem jako mało prestiżowe i same kobiety wykonujące niektóre zawody nie chcą używać żeńskich odpowiedników, ale wolą być na przykład *panią dyrektorką*, zamiast *dyrektorką* (Karwatowska i Szpyra-Kozłowska 2010: 31). W języku czeskim, mimo że żeńskie odpowiedniki niektórych nazw zawodów są już bardziej rozpowszechnione niż w polszczyźnie, sytuacja wygląda podobnie. Jana Valdová (2005: 1-2) podkreśla, że wśród kobiet zajmujących się nauką pojawia się często ten sam trend – preferują one męskie formy ze względu na ich większy prestiż. W obu językach proponuje się częstsze używanie feminatywów dla oznaczenia kobiet oraz używanie równocześnie form męskich i żeńskich dla określenia grupy składającej się z przedstawicieli obu płci (Karwatowska i Szpyra-Kozłowska 2010: 278-279; Valdová 2005: 2).

1.3.2. Język neutralny płciowo

Częste używanie jednocześnie form żeńskich i męskich może być żmudne i mało ekonomiczne językowo (Karwatowska i Szpyra-Kozłowska 2010: 279). Innym rozwiązaniem na zmniejszenie dyskryminacji jest język neutralny płciowo, czyli taki, w którym unika się stosowania jednoznacznie upłciowionych form. W języku angielskim w szerokim użyciu pozostaje neutralny zaimek tzw. *singular they* – zaimek liczby mnogiej *they* dla oznaczenia osoby w liczbie pojedynczej bez podkreślania jej płci. Zaimek ten w tej funkcji jest używany już od kilku stuleci (Hord 2016). Innym przejawem neutralności w języku angielskim jest zachęcanie do używania neutralnych form nazw zawodów, na przykład *mail carrier* zamiast *mailman* ‘listonosz’ lub *flight attendand* zamiast *steward* i *stewardess* ‘steward, stewardessa’ (Bales 2002: 40).

Parlament Europejski w 2018 roku opublikował wytyczne dotyczące stosowania form neutralnych płciowo we wszystkich językach urzędowych Unii Europejskiej. Dla języka polskiego zaleca się stosowanie jednocześnie form żeńskich i męskich lub form neutralnych tam, gdzie to możliwe, na przykład *personel* zamiast *pracownicy* czy *osoby uczestniczące* zamiast *uczestnicy* (*Język neutralny płciowo...* 2018: 10). W wersji dotyczącej języka czeskiego proponowane są również formy podwójne. Oprócz tego za odpowiednie formy uważa się rzeczowniki odprzymiotnikowe takie jak *vedoucí* ‘kierownik, kierowniczka’ czy *mluvčí* ‘rzecznik, rzeczniczka’ oraz formy typu *osoba účastnící se* ‘osoba uczestnicząca’ lub

rodzaju nijakiego takie jak *předsednictvo* ‘kierownictwo’ (*Gendrově-neutrální jazyk...* 2018: 10).

1.3.3. Język osób niebinarnych płciowo

Język neutralny płciowo wiąże się również z osobami niebinarnymi (więcej o tych osobach w rozdziale drugim). Oprócz nieekonomiczności używania podwójnych form rodzajowych do opisanego grupy, taki język nie uwzględnia osób, które nie identyfikują się z żadną z domyślnych płci (męską lub żeńską). Osoby niebinarne wybierają więc różne formy gramatyczne, które najbardziej odpowiadają ich tożsamości płciowej. W języku angielskim jest to wspomniany zaimek *they*, ale powstają również nowe zaimki, na przykład *ey*, *ze* lub *per* (Cordoba 2020: 34). W języku francuskim pojawił się neutralny zaimek trzeciej osoby *iel* (obok męskiego *il* i żeńskiego *elle*), umieszczony nawet w internetowej wersji prestiżowego słownika języka francuskiego *Le Robert* (De Clercq 2021).

W języku polskim także próbuje się tworzyć nowe zaimki. Kolektyw Rada Języka Neutralnego² na stronie internetowej zaimki.pl tworzy rozbudowaną listę proponowanych zaimków neutralnych. Należą do nich między innymi zaimki rodzaju nijakiego (*ono*), zaimki liczby mnogiej (*oni*, *one*) lub tak zwane dukaizmy (*onu*)³ (zaimki.pl 2022). Pojawia się tam również określenie *neozaimki*, będące tłumaczeniem angielskiego określenia *neopronouns*. Tym terminem oznacza się wszystkie nowe zaimki, które powstały, aby unikać przypisania płci osobie, do której się odnoszą (Blevins 2018). Oprócz wymienionych angielskich zaimków *ey*, *ze* oraz *per* czy polskich dukaizmów może do nich należeć również wiele innych. Niektóre osoby używają wymiennie zaimków rodzaju męskiego i żeńskiego. W badaniu pilotażowym przeprowadzonym przez Szymona Miśka (2021) na ośmiu polskojęzycznych osobach niebinarnych wszystkie osoby ankietowane wśród preferowanych zaimków wymieniały zaimki męskie (*on*), żeńskie (*ona*) lub ich wymienne używanie. W przypadku rodzaju nijakiego wskazuje się, że ma on konotacje negatywne – jego nazwa kojarzy się z nijakością, a samo jego użycie z niedorobnością, przedmiotowością czy

² „Rada Języka Neutralnego” jest grupą osób, która zajmuje się obserwacją, tworzeniem i promowaniem języka neutralnego płciowo oraz języka niebinarnego. Działa także na rzecz równości i sprawiedliwości w społeczeństwie. Należą do niej między innymi osoby niebinarne oraz osoby posiadające wykształcenie filologiczne.

³ Tego typu zaimki zostały stworzone przez pisarza Jacka Dukaja w powieści science fiction *Perfekcyjna niedoskonałość* z 2004 roku, w której pojawiają się istoty, które nie posiadają określonej płci.

pejoratywną, prześmiewczą apłciowością (Pieciul-Karmińska 2018: 117-118). Dlatego też może być niechętnie wybierany przez osoby niebinarne.

Oprócz zaimków w językach posiadających rodzaj gramatyczny problematyczne są także formy czasowników, rzeczowników i przymiotników, które przybierają różne formy w zależności od rodzaju. W języku polskim jedną ze strategii jest unikanie form uwzględniających rodzaj. W poniższej tabeli opracowanej na podstawie artykułu Miśka (2021) zestawiono przykładowe sposoby zastępowania form z określonym rodzajem gramatycznym osoby mówiącej.

Tabela 1. Przykłady zastępowania form z rodzajem gramatycznym formami bezrodzajowymi.

Forma z rodzajem gramatycznym	Zamiennik
Zasłabłem/zasłabłam.	Zdarzyło mi się zasłabnąć.
Jestem inteligentny/inteligentna.	Jestem osobą inteligentną.
Jestem studentem/studentką.	Jestem osobą studiującą.
Jestem smutny.	Czuję smutek.
Jestem jego współpracownikiem/współpracownicą.	On jest moim współpracownikiem.

Rada Języka Neutralnego oprócz zaimków proponuje również szereg neutralnych form czasowników, przymiotników i rzeczowników. Zasługującym na zainteresowanie jest stosowanie przy odmianie czasowników rodzaju nijakiego⁴ w 1. i 2. osobie liczby pojedynczej analogicznie do 3. osoby, na przykład *robiłom*, *robiłoś*, *będę robiło*, *będziesz robiło* (zaimki.pl 2022). Rada Języka Polskiego (2003) zaopiniowała pozytywnie tego typu formy, stwierdzając, że pod względem formalno-gramatycznym są one zgodne z systemem języka polskiego. Wątpliwości wzbudziła jedynie kwestia semantyczna – czy formy takie mają faktyczne zastosowanie w życiu codziennym (jednakże opinia Rady nie uwzględniła zastosowania ich przez osoby niebinarne). W przypadku przymiotników wykorzystanie znajdują także formy rodzaju nijakiego lub na przykład formy kończące się na *-u*, stworzone również przez Jacka Dukaja i analogiczne do dukaizmów, na przykład *młodu*, *zmęczonu*. Zbiorczo te formy określa się mianem rodzaju postpłciowego. W przypadku rzeczowników tworzy się różnego rodzaju neutralne formy nazw zawodów czy funkcji społecznych

⁴ Rodzaj nijaki jest na stronie zaimki.pl nazywany rodzajem neutralnym, aby uniknąć negatywnych konotacji, jakie niesie za sobą słowo „nijaki”. W tej pracy Autor zdecydował się pozostać przy określeniu używanym przez gramatyki języka polskiego, a słowo „neutralny” jest stosowane do określenia zbiorczo wszystkich form, które nie są powiązane z płcią.

(neutratywy) z użyciem przyrostków takich jak *–cze, –rze, –cie, –o* lub *–um*, na przykład *doktorcze, doktorze, studencie, nastolatko* oraz *filologum* (zaimki.pl 2022).

Poza przywołanymi powyżej formami, które są możliwe do użycia zarówno w piśmie jak i w mowie, w użyciu są także specjalne formy obecne jedynie w piśmie. Poniższa tabela prezentuje strategie tworzenia tych form zaobserwowane przez Michała Dereckiego (2018) w jego badaniu naukowym *Strategie językowe osób niebinarnych w Polsce*.

Tabela 2. Formy używane przez polskojęzyczne osoby niebinarne w piśmie.

Strategia	Przykład
Używanie asterysku (*)	począkał*bym, jeślibyś chciał*
Używanie litery (x)	powiedziałxm, jestem szczęśliwx
Używanie znaku <i>ash</i> (æ)	byłæm ostrożnæ
Usuwanie końcówek rodzajowych	ustaliłm, zjadłm

Przedstawione strategie opierają się przede wszystkim na zastąpieniu w końcówce litery sugerującej rodzaj gramatyczny innym znakiem, niemożliwym do wymówienia zgodnie z normą języka polskiego. Kolejna strategia, która opiera się na usuwaniu tych liter, według Dereckiego objawia się czasem także w mowie – poprzez rzeczywiste pomijanie tych samogłosek bądź celowe niewyraźne wymawianie końcówek gramatycznych.

Jeszcze jednym przejawem języka inkluzywnego w piśmie jest widoczne w internecie używanie znaku podkreślenia () oddzielającego końcówki gramatyczne męskie i żeńskie przy zwracaniu się do grupy odbiorców, na przykład: *byliście_łyście, obserwator_ka*. Podkreślnik zastępuje często używany w tym celu ukośnik (/), który sugeruje konieczność wyboru jednej z dwóch form. Symbolicznie daje zatem wyraz chęci uniknięcia dyskryminacji osób niebinarnych wśród odbiorców komunikatu (Jarosz 2021: 998).

Wspomniana strona zaimki.pl była głównym źródłem językowych wykładników niebinarności płci, które przeanalizowały Aleksandra Walkiewicz i Małgorzata Gębka-Wolak. W dwuczęściowym artykule podjęły się systematyzacji form i strategii językowych opisanych na stronie oraz analizy innowacji językowych z nimi związanych. Zaznaczają, że strona jest stworzona starannie również pod względem językoznawczym – przedstawione są szczegółowe wzorce odmiany oraz przykłady użycia każdej z jednostek (Walkiewicz 2022: 88). Zauważają, że wśród proponowanych strategii pojawiają się trzy podejścia: korzystanie z istniejącego podziału binarnego (np. wymienne używanie rodzajów), neutralizacja wykładników kategorii rodzaju (np. neutratywy) oraz podkreślenie niebinarności (np. rodzaj

nijaki) (Walkiewicz 2022: 89-90). Według językoznawczyń ta wielość rozwiązań i typów innowacji, a także włączanie do użytku mechanizmów, które nie były dotychczas obecne w języku, może być powodem, dla którego język niebinarny nie jest tak łatwo akceptowany i możliwy do upowszechnienia (Walkiewicz 2022: 91; Gębka-Wolak 2022: 103).

W języku czeskim zarówno w piśmie, jak i w mowie, obserwuje się podobne strategie jak w języku polskim. Obecny jest asterysk (*), którego funkcja podobna jest do polskiego podkreślenia () – oddzielenie końcówek męskich i żeńskich, na przykład *český*á spisovatel*ka, byl*a*. W piśmie i mowie w użyciu pozostają formy liczby mnogiej (*oni, ony*), częstą strategią jest jednakże wymienne używanie form żeńskich (*ona*) i męskich (*on*) (Matušík*ová 2020). Jak podaje językoznawczyni Jana Valdrová, rodzaj nijaki (*ono*) nie jest odpowiedni ze względu na to, że jest znaczeniowo powiązany z osobami czy stworzeniami niedojrzałymi (Zanga 2021). Nowym rozwiązaniem używanym przez niektóre czeskojęzyczne osoby niebinarne jest zaimek *one* (odmieniający się w przypadkach zależnych jak zaimki liczby mnogiej *oni* i *ony*) i powiązane z nim końcówki gramatyczne z literą ‘e’, na przykład *dělale, byle, mladé, staré* (Rambousková 2020). Podobnie jak w języku polskim, przyjmuje się także strategie zastępowania form z rodzajem gramatycznym formami bezrodzajowymi, na przykład *píše dobře* zamiast *je dobrý spisovatel / dobrá spisovatelka* czy *od malička mě bavilo lézt po stromech* zamiast *od malička jsem lezl/lezla po stromech*. Niektóre osoby stosują też zapożyczenia z języka angielskiego, nieposiadającego rodzaju gramatycznego, na przykład *jsem happy* zamiast *jsem šťastný/šťastná* (Matušík*ová 2020, Rambousková 2020).

2. Niebinarność płciowa

Niniejsza praca skupia się na języku osób niebinarnych, dlatego istotne jest zdefiniowanie tego pojęcia i przedstawienie miejsca, jakie te osoby zajmują w społeczeństwie. W tym rozdziale zostanie opisany bieżący stan badań psychologicznych oraz socjologicznych związanych z tym tematem, a także sytuacja prawna osób niebinarnych.

2.1. Pojęcie niebinarności płciowej

Aby mówić o niebinarności płciowej, ważne jest odróżnienie płci kulturowej (ang. *gender*) od płci biologicznej (ang. *sex*), które przyjęła współczesna psychologia. Płeć kulturowa jest określana jako tożsamość odczuwana przez konkretną osobę, łącznie z normami społeczno-kulturowymi przypisanymi do danej płci, natomiast płeć biologiczna wiąże się ściśle z posiadanymi cechami biologicznymi (Ziemińska 2020). Niebinarność jest w kwestii różnic między tymi dwoma pojęciami związana z transpłciowością. Osoba transpłciowa odczuwa, że jej płeć kulturowa jest niezgodna z płcią biologiczną, nadaną przy narodzinach i zapisaną w dokumentacji medycznej, a następnie w dokumentach urzędowych (Bieńkowska 2014: 255). Niebinarność płciowa dodaje do tego terminu zjawisko nieidentyfikowania się ściśle z żadną z dwóch płci, które tradycyjnie przyjmuje się na podstawie biologicznego podziału na płeć męską i żeńską (Richards et al. 2017: 5). Niebinarność jest opisywana jako spektrum, które zawiera w sobie wiele różniących się od siebie tożsamości. Jak zauważają Matsuno i Budge (2017: 116-117), wśród osób niebinarnych mogą znaleźć się osoby, które:

- posiadają tożsamość płciową pomiędzy bądź poza tożsamością kobiecą i męską,
- jednocześnie identyfikują się czasem jako kobieta lub mężczyzna (w zależności od różnych czynników),
- nie odczuwają żadnej tożsamości płciowej bądź nie chcą jej posiadać.

Istnieją różne terminy, którymi posługują się osoby niebinarne, aby określić swoją tożsamość. Należą do nich angielskie terminy *agender* (apłciowy – bez tożsamości płciowej), *bigender* (bipłciowy – utożsamiający się z obiema płciami), *pangender* (panpłciowy – utożsamiający się z więcej niż jedną płcią), *third gender* (trzecia płeć – identyfikacja z dodatkową płcią poza utrwalonym binarnym systemem), *genderfluid* (zmienna identyfikacja płciowa) i inne (Richards et al. 2016: 96). Nie jest jednak konieczne przyjmowanie określonej kategorii, nie każda osoba będzie się czuła dobrze z jakąkolwiek z nich.

Warto zauważyć, że termin „płeć biologiczna” jako synonim płci przypisanej przy narodzeniu na podstawie posiadanych genitaliów nie jest określeniem dokładnym. Nie akceptują go niektóre organizacje aktywistyczne działające na rzecz osób transpłciowych. W poście opublikowanym na stronie Angry Trans⁵ na portalu Facebook zaznaczono, że na określenie płci mają wpływ różne kryteria, a używanie określeń takich jak „biologiczny mężczyzna” lub „biologiczna kobieta” może być krzywdzące i transfobiczne⁶ (Angry Trans, 2020). W poście przywołane zostaje osiem kryteriów, podanych przez Stanisława Dulkę (2003: 5-6), między innymi płeć chromosomalna, płeć zewnętrznych i wewnętrznych narządów płciowych, płeć hormonalna itp. Oprócz kwestii tożsamości, niebinarna może być także tak zwana płeć biologiczna. Do spektrum osób niebinarnych zalicza się również osoby interpłciowe, czyli takie, których cechy biologiczne nie są jednoznacznie męskie lub żeńskie. Wśród odnotowanych przez medycynę przypadków interpłciowości wymienia się cechy takie jak: narządy płciowe zewnętrzne jednocześnie męskie i żeńskie, niezgodność zewnętrznych i wewnętrznych narządów płciowych (np. jednoczesne posiadanie jąder i pochwy), niezgodność zestawu chromosomów z zewnętrznymi narządami płciowymi czy mozaicyzm, czyli posiadanie komórek o męskim i żeńskim zestawie chromosomów (Ziemińska 2020).

2.2. Niebinarność płciowa w kulturach świata

Warto zauważyć, że niebinarność płciowa nie jest zjawiskiem nowym, obecnym jedynie we współczesnych społeczeństwach świata zachodniego. W różnych kulturach możemy zaobserwować rozmaite przykłady grup osób, które nie należą do kategorii męskiej lub żeńskiej, lecz pozostają poza nimi. Co istotne, nie są one wyłączone ze społeczności, ale pełnią w nich określone role. Poniżej, za Richards et al. (2017: 18-25) oraz Bojarską i Kłonkowską (2014: 67-69), zaprezentowano kilka przykładów takich kategorii osób:

- **hidźra** – trzecia kategoria płciowa w Indiach (i sąsiednich regionach), do której należą osoby interseksualne lub nieheteroseksualni mężczyźni, często wykastrowani; hidźry tradycyjnie pełniły funkcję służących, odprawiały obrzędy religijne, później zaczęły także zajmować się prostytutką; w indyjskich paszportach uwzględnia się hidźrę jako trzecią płeć, jednakże jest to częściowo grupa stygmatyzowana, m.in. ze względu na dyskryminujące brytyjskie prawo kolonialne;

⁵ Strona Angry Trans publikuje treści edukacyjne dotyczące transpłciowości oraz procesu tranżycji. Jej autorem jest Grzegorz „Lifyen” Żak.

⁶ Transfobia – określenie postaw negatywnych wobec osób transpłciowych (zaimki.pl 2022).

- **kathoey** – kategoria płciowa w kulturze tajskiej, do której należą zazwyczaj osoby urodzone w biologicznie męskim ciele, ale nieidentyfikujące się kulturowo z płcią męską – niektóre z tych osób identyfikują się jako kobiety, inne jako trzecia płeć; *kathoey* zwykle przyjmują kobiecą lub mieszaną męsko-kobiecą ekspresję (wliczając ubiór, makijaż i zaimki); grupa bywa stygmatyzowana w społeczeństwie, w wyniku czego jej członkowie czasem angażują się w prostytucję;
- **two-spirit** (dwie dusze) – szeroki termin określający inne, poza męską i żeńską, kategorie płciowe w społeczeństwach rdzennych ludów Ameryki Północnej; u części plemion uważano *two-spirit* za osoby posiadające dwie tożsamości płciowe i dlatego pozwalano im na okazyjną zmianę ubioru; niektóre plemiona darzyły te osoby szczególnym szacunkiem i uważały za posiadające niezwykle duchowe moce.

Richards et al. (2017: 13-18) zaznaczają, że społeczeństwa europejskie także posiadały (bądź posiadają) pewne kategorie, które wychodziły poza znaną nam dziś binarność płciową. W średniowiecznej Europie obecna była kategoria eunucha, czyli mężczyzny pozbawionego genitaliów. Eunuchowie byli uznawani za „niepełnych” mężczyzn – z racji niemożności płodzenia potomstwa. W zależności od konkretnego społeczeństwa mogli służyć jako niewolnicy (np. w Imperium Osmańskim) bądź pełnić wysoko postawione funkcje w służbie dworskiej (np. w Cesarstwie Rzymskim).

W XVIII wieku w Wielkiej Brytanii obowiązywało pojęcie *molly*, którym określano mężczyzn homoseksualnych bądź tych, których zachowanie lub wygląd były stereotypowo kobiece. Było to pojęcie stygmatyzujące i powiązane z panującym wtedy poglądem, że tego typu zachowania są patologiczne i szkodliwe dla społeczeństwa (Richards et al. 2017: 14-15).

Zgoła inną kategorią są neapolitańscy *femminelli*, czyli mężczyźni, którzy przyjmują kobiecą ekspresję, często posługując się żeńskim imieniem, ubierając się w sposób stereotypowo kobiecy oraz czasem także podejmując się terapii hormonalnej i korekty płci. Jednakże *femminelli* nie zawsze uważają się za transpłciowe kobiety, lecz za kobiecych mężczyzn bądź trzecią płeć (Richards et al. 2017: 15-16).

2.3. Niebinarność płciowa a prawo

Wszystkie powyższe przykłady obrazują złożoność kwestii niebinarności płciowej. W wyniku tej złożoności i małego zrozumienia dla tematu w społeczeństwie, złożona jest również sytuacja społeczna osób transpłciowych i niebinarnych. Jak zauważają Bojarska i Kłonkowska (2014: 78), osoby transpłciowe doświadczają presji dopasowania się do ustalonej dychotomii płciowej, co może powodować stres mniejszościowy i wyłączenie ze

społeczeństwa. Podobnie jest w przypadku kwestii prawnych. W niektórych krajach zmiana płci w metrykach jest procesem dostępnym i nie sprawia dużej trudności. Część państw uwzględnia również niebinarność (w tym interseksualność): w piętnastu krajach – między innymi w Austrii, Kanadzie, Niemczech, Holandii, Australii, Nepalu, Pakistanie i wspomnianych wcześniej Indiach – możliwe jest wydanie paszportu z oznaczeniem „X” w rubryce „płeć”. Ponadto w Danii oraz w niektórych prowincjach Kanady istnieje możliwość prawnej zmiany płci na „X” – nie tylko w paszporcie, ale także w akcie urodzenia i innych ważnych dokumentach osobowych⁷ (Richards et al. 2017: 81-82; Fung 2021). W Polsce sytuacja prawna jest dużo bardziej skomplikowana. Kwestia niebinarności nie jest w żaden sposób uregulowana, a procedura zmiany płci w akcie urodzenia jest żmudna i skomplikowana. Osoba transpłciowa, chcąc zmienić swoje dane w dokumentach, musi pozwać swoich rodziców ze względu na tak zwane niepoprawne przypisanie płci przy urodzeniu. Ponadto do pozytywnego orzeczenia sądu wymagana jest opinia seksuologa o tym, czy dana osoba jest rzeczywiście transpłciowa (Dębińska 2020: 177-182). W Republice Czeskiej cała procedura jest równie skomplikowana. Aby zmienić wpisaną w dokumentach płeć nie jest potrzebne wszczynanie postępowania sądowego, jednakże konieczna jest sterylizacja, czyli usunięcie narządów płciowych (jąder lub macicy i jajników) (Trans*parent 2022).

⁷ Dane z 2021 roku.

3. Analiza języka polsko- i czeskojęzycznych osób niebinarnych

W ramach części badawczej tej pracy została przeprowadzona analiza języka, jakim posługują się czesko- i polskojęzyczne osoby niebinarne. W niniejszym rozdziale zaprezentowana zostanie zastosowana metodologia, otrzymane odpowiedzi oraz wnioski wypływające z badania.

3.1. Metodologia badania

W celu porównania języka używanego i preferowanego przez polsko- i czeskojęzyczne osoby niebinarne została opracowana anonimowa ankieta, stanowiąca Aneks do niniejszej pracy. Jej treść została zainspirowana pracą Szymona Miśka z Uniwersytetu Warszawskiego zatytułowaną *Niebinarność płciowa w języku polskim* (2021). Autor tego badania, na ośmiu polskojęzycznych osobach, przeprowadził ankietę, która miała na celu ukazanie różnorodności strategii językowych osób niebinarnych. Niestety, ze względu na niewielką próbę badawczą i małe jej zróżnicowanie, badanie nie ukazało szerszego obrazu używanego przez te osoby języka. Szymon Misiek podzielił swoją ankietę na dwie części. Jedną z nich dotyczyła języka używanego przez same osoby niebinarne, kiedy mówią o sobie. Natomiast druga brała pod uwagę formy, w jakich osoby niebinarne chciałyby, aby się do nich zwracano. W obu częściach uwzględnione były formy czasowników, przymiotników i rzeczowników, w drugiej części pojawiły się ponadto zaimki oraz formy grzecznościowe.

Ankieta wykorzystana w ramach niniejszej pracy została opracowana w języku polskim oraz w języku czeskim. Dwie wersje językowe różniły się jedynie niektórymi wariantami przykładowych odpowiedzi na poszczególne pytania. Różnice wynikały z używanych przez osoby niebinarne form w danym języku, które zostały zaczerpnięte z literatury – głównie artykułów internetowych oraz wywiadów z osobami niebinarnymi. Głównym źródłem dla wersji polskojęzycznej była strona zaimki.pl (2022), natomiast dla wersji czeskojęzycznej – teksty Matuščíkovéj (2020), Rambouskovéj (2020) oraz Zangi (2021). Ankieta w obu wersjach językowych podzielona została na trzy części. Pierwsza część zawierała pytania metryczkowe, mające na celu zebranie informacji pozwalających na analizę socjologiczną osób badanych. Druga część odnosiła się do form wyrazów (rzeczowników, przymiotników i czasowników), jakich używają osoby ankietowane, mówiąc o sobie, oraz form zaimków, jakie powinny używać inne osoby, mówiąc o nich. Trzecia część dotyczyła opinii na temat związków języka z niebinarnością płciową i jej postrzeganiem w społeczeństwie. Pilotażowe badanie Miśka zostało zatem zmodyfikowane – w przypadku form innych niż zaimki skupiono się jedynie na formach używanych przez osoby niebinarne

podczas mówienia o sobie oraz odrzucono pytanie o formy grzecznościowe. Trzecia część ankiety została dodana w celu zobrazowania, co, według niebinarnych użytkowników, stanowi największe trudności w języku.

Ankiety zostały utworzone za pomocą programu Microsoft Forms oraz rozpowszechnione za pośrednictwem mediów społecznościowych. Zostały one umieszczone w grupach na portalu Facebook zrzeszających osoby LGBT+ oraz wyłącznie transpłciowe i niebinarne⁸. Dodatkowo polska ankieta została umieszczona na portalu Reddit w grupie *Tęczowa Polska*, natomiast czeska ankieta została udostępniona na portalu Instagram na oficjalnym profilu czeskiej organizacji Trans*parent, działającej na rzecz wsparcia oraz praw osób transpłciowych, niebinarnych i interpłciowych. Odpowiedzi były zbierane w kwietniu i maju 2022, choć większość odpowiedzi na czeską wersję ankiety pojawiło się w ciągu 24 godzin od udostępnienia jej na Instagramie 22 maja 2022 r.

W poniższym opisie, przy przytaczaniu konkretnych odpowiedzi, został przyjęty system oznaczenia *język-numer*, gdzie *język* przyjmuje wartości PL (dla polskojęzycznych osób odpowiadających) lub CZ (dla osób czeskojęzycznych), natomiast *numer* określa porządkowy numer osoby odpowiadającej na ankietę w danym języku. Wszystkie przytoczone odpowiedzi zostały podane z zachowaniem pisowni oryginalnej.

3.2. Struktura prób badawczych

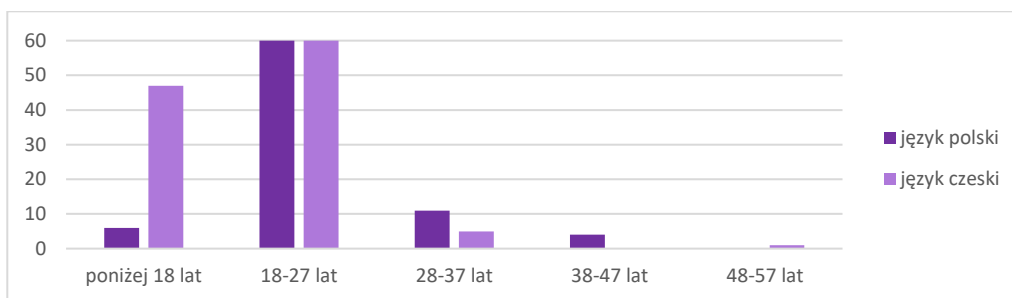
Autorowi udało się zebrać wystarczającą liczbę odpowiedzi na obie ankiety, aby wyniki ich analizy uznać za reprezentatywne dla obrazu języka osób niebinarnych w Polsce oraz w Czechach. Polską ankietę wypełniło 87, natomiast czeską 127 osób. Z analizy wykluczono sześć odpowiedzi na polską oraz czternaście odpowiedzi na czeską wersję ankiety. Część osób odpowiadających uznano za nienależące do grupy docelowej ze względu na to, że określiły swoją tożsamość płciową jako *cisgender*⁹, *transgender* lub *kobieta/żena* i była to jedyna zadeklarowana, a z odpowiedzi na pytania otwarte nie wynikała niebinarność danej osoby. Odrzucono także jedną z odpowiedzi na czeską wersję ankiety, w której jako tożsamość płciową podano „brrr”, natomiast każda odpowiedź na pytanie otwarte zawierała jedynie ciąg znaków „hmmm”. Jedna z osób w czeskiej wersji ankiety, prawdopodobnie w wyniku błędu technicznego, odpowiedziała jedynie na pierwsze pytanie w drugiej części

⁸ Polskie grupy: *Grupa Wsparcia dla Osób Transpłciowych, LGBT+ Polska – solidarni z Ukrainą UA, Tęczowy UJ, Trzeba – forum LGBTQ*. Czeskie grupy: *Transgender BEZ hranic – LGBTIQ+ CZ/SK, LGBTQI+ Komunita ČR, LGBTQ+ CZ/SK*.

⁹ Cisgender, cispłciowy – taki, który identyfikuje się z płcią przypisaną przy narodzinach (WSJP 2022).

ankiety, więc jej odpowiedź nie zawiera preferowanych form przymiotników, rzeczowników i zaimków. Podjęto jednak decyzję o pozostawieniu tej odpowiedzi do analizy, ponieważ reszta pól została wypełniona poprawnie. W analizie wzięto zatem pod uwagę 81 odpowiedzi osób polskojęzycznych oraz 113 odpowiedzi osób czeskojęzycznych.

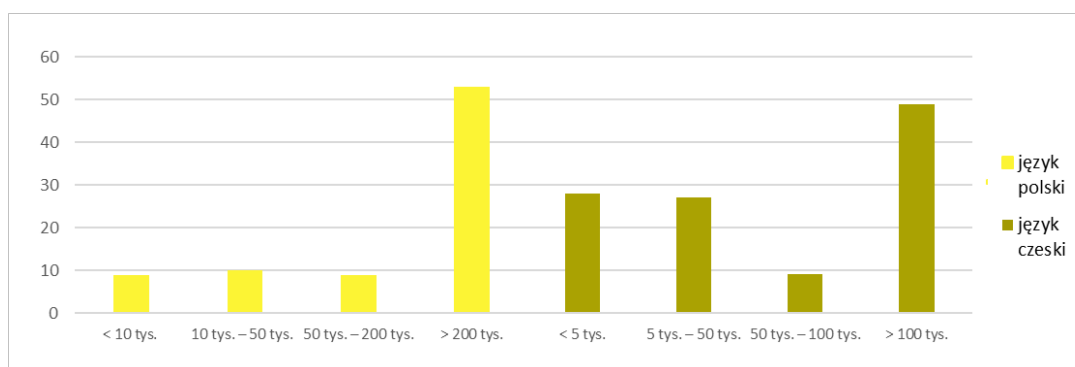
W większości osoby odpowiadające były osobami młodymi, w wieku poniżej 28 roku życia. Poniższy wykres przedstawia dokładniej strukturę wiekową osób odpowiadających.

Wykres 1. Wiek osób odpowiadających na obie ankiety.

W obu próbach badawczych przeważającą jest grupa osób w wieku 18-27 lat, grupy starsze są znacznie mniej liczne. W przypadku osób młodszych niż 18 lat występuje spora różnica. Wśród polskojęzycznych badanych jest ich 6, natomiast w grupie czeskojęzycznej niemal 50. Powodem tej różnicy mogło być wykorzystanie różnych portali w celu rozpowszechnienia obu wersji ankiety.

Miejsca zamieszkania osób odpowiadających były zróżnicowane, szczególnie w przypadku Czech. Zarówno w ankiecie polskiej, jak i czeskiej, dominowały osoby zamieszkujące największe miasta, choć reprezentowane były również mniejsze miejscowości¹⁰. Poniższy wykres przedstawia dokładniej strukturę miejsc zamieszkania respondentów.

Wykres 2. Struktura miejsc zamieszkania osób odpowiadających na obie ankiety.

¹⁰ Przedziały w odpowiedziach na to pytanie były różne w obu wersjach językowych. Decyzja ta została podjęta z powodu różnej wielkości Polski i Czech oraz związanej z tym różnej struktury wielkości miast.

Osoby badane zostały również zapytane o ich tożsamość płciową – miały do wyboru jedną lub kilka opcji. Wśród udzielonych odpowiedzi oprócz tożsamości przytoczonych w rozdziale drugim części teoretycznej pojawiły się również inne. Poniższa tabela przedstawia wszystkie tożsamości wskazane przez osoby badane. Liczba odpowiedzi nie sumuje się tutaj do liczby osób odpowiadających, ponieważ to pytanie zapewniało możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi. Tożsamości płciowe zapisane w tabeli wytłuszczonym drukiem stanowiły przykładowe odpowiedzi. Pozostałe tożsamości zostały podane przez osoby badane w ramach odpowiedzi „inne”.

Tabela 3. Tożsamości płciowe wskazane przez osoby odpowiadające w obu wersjach językowych ankiety.

Tożsamość	Ankieta polska	Ankieta czeska		
transpłciowa	26	38		
niebinarna	61	73		
apłciowa	22	19		
biplciowa	4	4		
panpłciowa	1	0		
genderfluid	12	35		
trzecia płeć	3	0		
demiboy	7	1		
genderqueer	1	1		
pozostałe	demigirl	4	demigender	1
	neutrois	2	člověk	1
	antygander	1	queer	1
	libramęska	1	genderfaun	1
	boyflux	1	unlabeled	1

Odpowiedź, która pojawiła się najczęściej w obu ankietach, to tożsamość niebinarna – to określenie zadeklarowało 61 osób w polskiej i 73 osoby w czeskiej wersji ankiety, czyli odpowiednio 75% i 65% wszystkich osób odpowiadających w danej grupie. Wśród tych osób było odpowiednio 20 i 31 osób (25% i 27% w stosunku do całości), u których była to jedyna wybrana odpowiedź – inne osoby łączyły to określenie również z innymi. Jednakże to, że część osób nie wybrała tego określenia, nie stanowi podstawy do wykluczenia ich odpowiedzi z analizy. Osoby, które określiły się wyłącznie jako transpłciowe, a ich odpowiedzi uwzględniono w analizie, również mogą być niebinarne (czyli należeć do grupy docelowej) i to sugerują ich pozostałe odpowiedzi. Natomiast pozostałe określenia w tabeli są podrzędne wobec pojęcia „niebinarność”.

Wziąwszy pod uwagę kwestię interplściowości, opisaną w drugim rozdziale części teoretycznej, w ankiecie umieszczono również pytanie o tę cechę. Wśród czeskich osób odpowiadających nie było ani jednej osoby interplściowej, natomiast wśród polskich znalazły się trzy takie osoby.

W tej części ankiety zostało również zadane pytanie o płeć przypisaną przy narodzinach. Celem zebrania tej informacji była ocena jej wpływu na używane formy. Wśród osób, które zgodziły się odpowiedzieć na to pytanie, osoby, którym przy narodzeniu przypisano płeć żeńską, stanowiły 78% w grupie polskojęzycznej oraz 92% w grupie czeskojęzycznej.

3.3. Używane formy

Każde z pytań w tej części ankiety miało kilka możliwych odpowiedzi oraz dostępną opcję „inne”, w której osoby odpowiadające mogły wpisać formy, których nie znalazły wśród proponowanych. Część dodanych odpowiedzi powtarzała się, a część była tożsama z jedną z przykładowych odpowiedzi. W wykresach umieszczonych w tej części pracy zestawiono liczby różnych odpowiedzi na poszczególne pytania, wyszczególniając zarówno przykładowe, jak i powtarzające się odpowiedzi podane przez same osoby odpowiadające.

Odpowiedzi uzyskane w tej części ankiety zostaną opisane w sposób kontrastywny dla obu języków, ponieważ obrazują zauważalną różnicę w strategiach ich użytkowników. W pierwszej kolejności zostaną przedstawione liczbowe dane na temat form każdej z analizowanych części mowy oraz opisane charakterystyczne cechy odpowiedzi na konkretne pytanie. Ogólne tendencje dotyczące form wszystkich części mowy jako systemu języka osób odpowiadających zostaną opisane w dalszej części pracy.

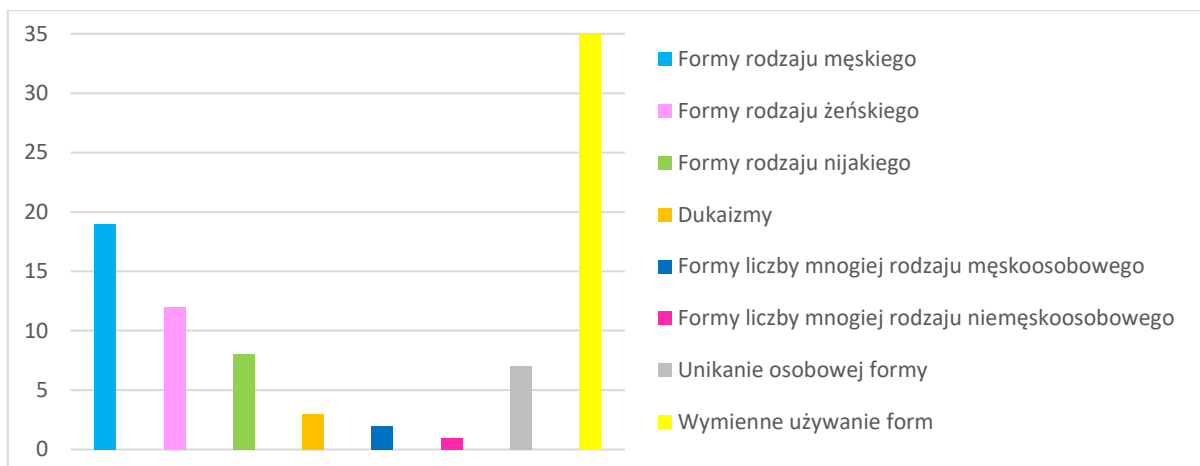
W każdym pytaniu przy deklaracji wymiennego używania wyrazów lub unikania form osobowych konkretnych części mowy wymagano od osób odpowiadających doprecyzowania tej odpowiedzi w automatycznie wyświetlającym się pytaniu otwartym. Cytaty przytaczane w tym podrozdziale pochodzą głównie z tej kategorii pytań.

3.3.1. Czasowniki

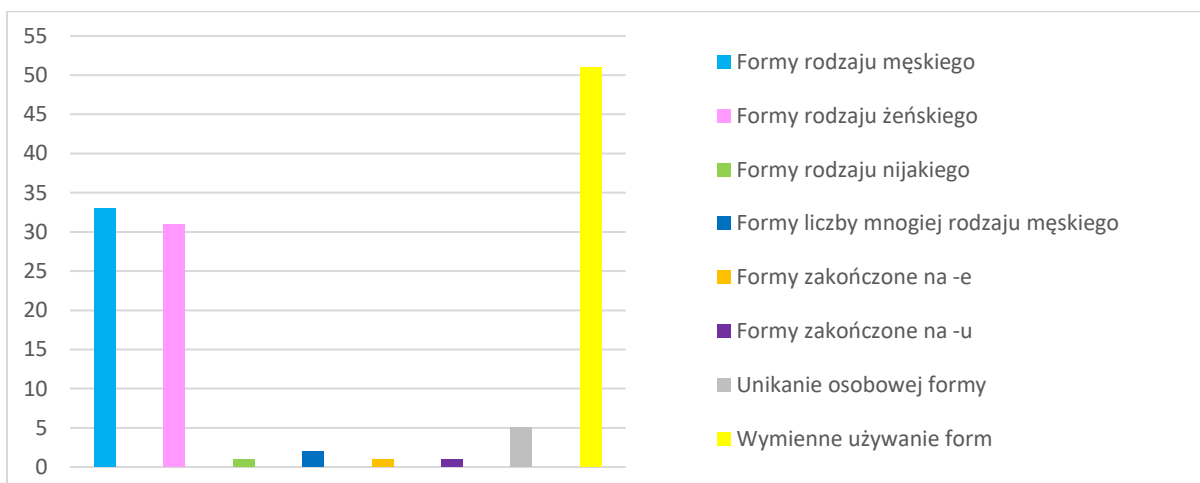
Pierwsze pytanie dotyczyło form czasowników używanych przez osoby odpowiadające do określenia wykonywanych przez nie czynności. Zostały one poproszone o zwrócenie uwagi na formy, w których uwidacznia się rodzaj gramatyczny. Należą do nich w języku polskim formy czasu przeszłego (np. *robiłem, robiłam*) oraz formy czasu przyszłego złożonego z imiesłowem przeszłym (np. *będę robił, będę robiła*). W języku czeskim jest tutaj

istotny tylko czas przeszły (np. *dělal jsem, dělala jsem*), ponieważ w czasie przyszłym złożonym nie używa się form imiesłowu przeszłego, a jedynie bezokolicznik (Dalewska-Greń 2002: 375).

Poniższe wykresy obrazują formy używane przez osoby niebinarne w obu językach na podstawie odpowiedzi całych prób badawczych.

Wykres 3. Formy czasowników używane przez polskojęzyczne odpowiadające osoby niebinarne.

Wykres 4. Formy czasowników używane przez czeskojęzyczne odpowiadające osoby niebinarne.

Charakterystyczne dla odpowiedzi na to pytanie były dwie formy w języku czeskim. Jedną z osób odpowiadających wskazała, że używa form zakończonych na *-e*. Forma ta pojawiła się w tekstach przytaczanych w części teoretycznej, więc spodziewana była większa częstotliwość jej występowania – podobnie jak i dukaizmów w polskiej wersji ankiety. Jednakże forma ta najwidoczniej nie jest tak rozpowszechniona, jak wydawało się Autorowi na etapie przygotowywania ankiety. Drugą z charakterystycznych odpowiedzi były formy

zakończone na *-u*. Osoba, która ich używała, w odpowiedzi na to pytanie napisała: „napr. dělál*a/robil*a --> děláu / robiu” (CZ-64)¹¹. Można założyć, że grafem <u> w tym zapisie reprezentuje niezgłoskotwórczy fonem [u], podobnie jak w dyftongu *au* występującym w czeskich wyrazach zapożyczonych, na przykład w wyrazie *auto* [autɔ] (De Bray 1969).

Wśród odpowiedzi osób, które zadeklarowały unikanie używania osobowych form czasowników (również w ramach wymiennego używania różnych form) wyłania się kilka strategii. Zarówno wśród polskojęzycznych, jak i czeskojęzycznych badanych, pojawia się strona bierna, na przykład „coś zostało zrobione, będzie zrobione” (PL-61). Występują również konstrukcje z czasownikami modalnymi, na przykład „povedlo se mi...” (CZ-3), „zdarzyło mi się...” (PL-21), „chcę, (...) mam zamiar” (PL-5). W języku polskim pojawiają się również wyrażenia zanegowane z czasownikiem *być*, w których orzeczenie przyjmuje formę 3. osoby rodzaju nijakiego, na przykład „Nie było mnie wczoraj na treningu” (PL-56). Taka forma nie jest możliwa w języku czeskim, ponieważ jego standardowa odmiana nie dopuszcza użycia dopełniacza po negacji (Dalewska-Greń 2002: 439-440). Jedna osoba zaznaczyła również, że oprócz korzystania ze strony biernej zmienia konstrukcję zdania z 1. osoby na 3. osobę w stronie czynnej:

zamiast zrobiłem/am mówię, że coś zostało zrobione przeze mnie, lub że **jestem osobą, która coś zrobiła, powiedziała, uważa** etc. (PL-13).

Wśród odpowiedzi w obu językach pojawiają się także formy bezosobowe, możliwe do zastosowania jedynie w piśmie, na przykład te z pominięciem końcówki rodzajowej: „zrobiłm” (PL-53) lub formy z (x): „zrobiłxm” (PL-58), „dělálx jsem” (CZ-43). Niektóre osoby jednak starają się tę bezrodzajową formę przenieść także do wymowy, stosując niewystępujące w fonetyce danego języka dźwięki:

dělálx jsem - výslovnost spolknutím koncovky jako schwa v anglické fonetice (CZ-43)

Przytoczona forma *dělálx jsem* jest zatem wymawiana jako [d'elalɔ jsem].

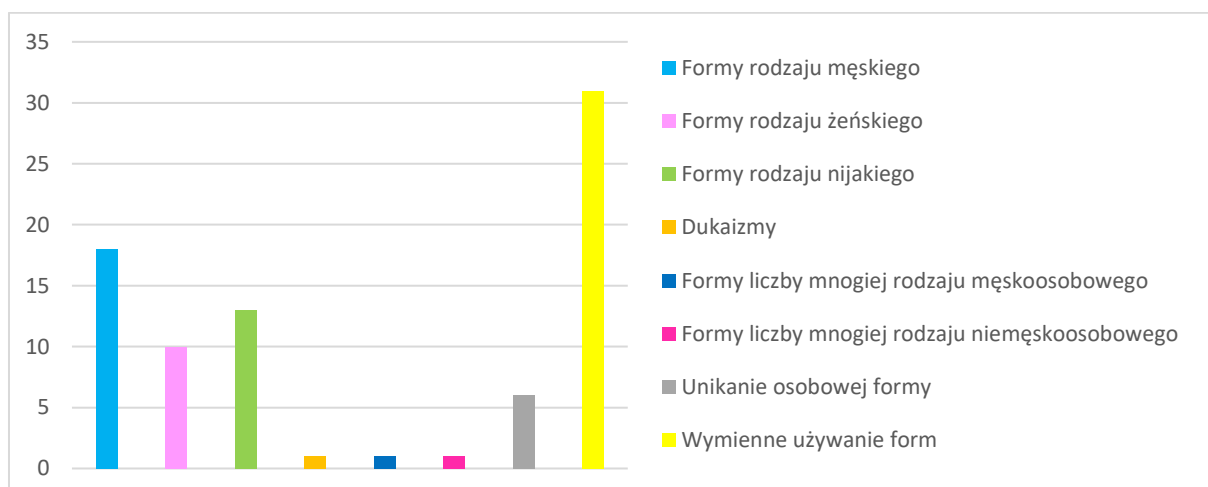
W czeskojęzycznej wersji ankiety pojawiły się dwie odpowiedzi z formami oznaczonymi na wykresie jako formy liczby mnogiej rodzaju męskiego. Należy jednak zaznaczyć, że w praktyce nie są to w zupełności formy liczby mnogiej. Podane przykłady przyjmują formę „děláli jsem” (CZ-8), a zatem imiesłów przeszły ma formę liczby mnogiej

¹¹ Warto zauważyć, że odpowiedź oprócz form czeskiego czasownika *dělát* zawierała również jego słowacki odpowiednik *robiť*, a pozostałe odpowiedzi tej osoby zostały udzielone w języku słowackim. Osoba ta prawdopodobnie pochodzi więc ze Słowacji, ale posługuje się także językiem czeskim.

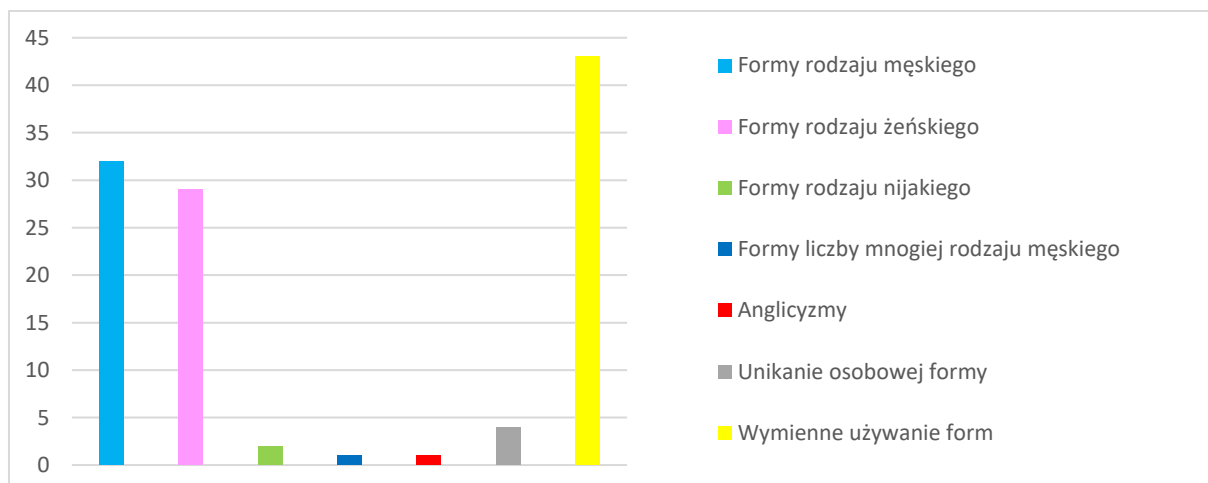
rodzaju męskiego żywotnego, ale czasownik posiłkowy ma formę liczby pojedynczej. Wśród osób używających wymiennie różnych form pojawiają się zarówno takie formy, jak i typowe formy liczby mnogiej, na przykład „dělali jsme” (CZ-76).

3.3.2. Przymiotniki

W pytaniu o formy przymiotników używane do określenia siebie jako przykłady zostały podane przymiotniki *młody* i *zmęczony* (w wersji czeskiej *mladý* i *unavený*). Poniższe wykresy obrazują formy używane przez osoby niebinarne w obu językach na podstawie odpowiedzi całych prób badawczych.

Wykres 5. Formy przymiotników używane przez polskojęzyczne odpowiadające osoby niebinarne.

Wykres 6. Formy przymiotników używane przez czeskojęzyczne odpowiadające osoby niebinarne.

W przypadku przymiotników interesującą strategią jest używanie przez osoby czeskojęzyczne anglicyzmów zamiast wyrazów rodzimych. Anglicyzmy pojawiły się wprawdzie zaledwie w jednej odpowiedzi, a jako przykład zostały podane słowa „groggy,

happy” (CZ-3), jednak stanowią potwierdzenie trendu, który opisały w swoich tekstach przywoływanych w części teoretycznej Matuščíková (2020) i Rambousková (2020).

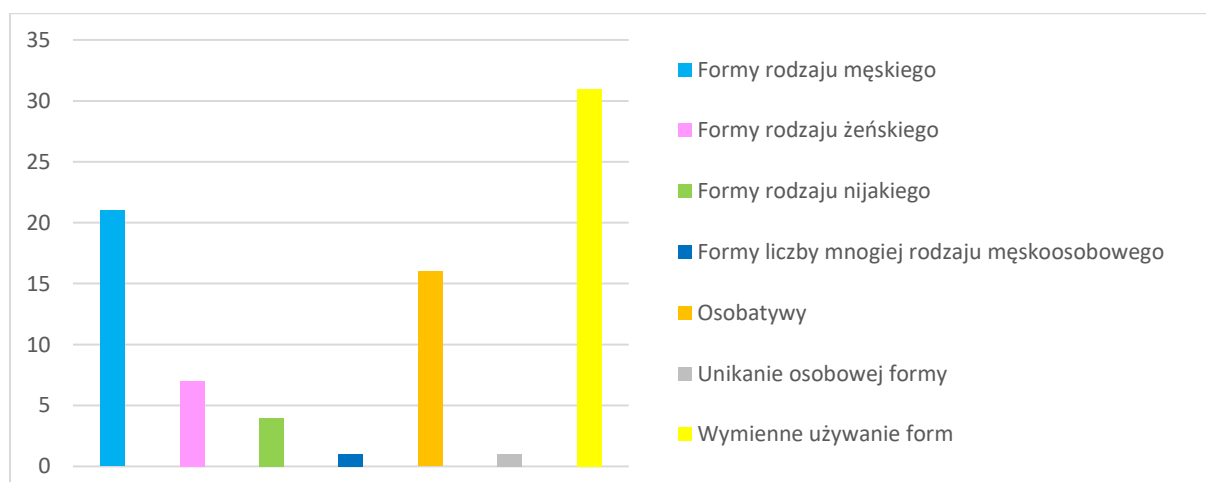
Podobnie jak w przypadku czasowników, również tutaj osoby niebinarne starają się unikać konstrukcji, w których konieczne jest zastosowanie konkretnego rodzaju gramatycznego. Niektóre osoby zastępują przymiotniki przysłówkami, na przykład „cítím se unaveně” (CZ-43), rzeczownikami, na przykład „ale glód” (PL-56) lub czasownikami, na przykład „chce mi się spać” (PL-5), „coś mnie zmęczyło” (PL-75). Pojawia się tutaj także zmiana budowy zdania: przymiotnik tworzy związek zgody z rzeczownikiem „osoba”, a nie z podmiotem, na przykład „jestem młodą osobą” (PL-75). Niektóre osoby starają się wypowiadać przymiotniki niestarannie, aby uniknąć konieczności używania konkretnej końcówki rodzajowej:

nejčastěji však „spolknu” zbytek slova, nemusím tak nad genderem přemýšlet (CZ-78)

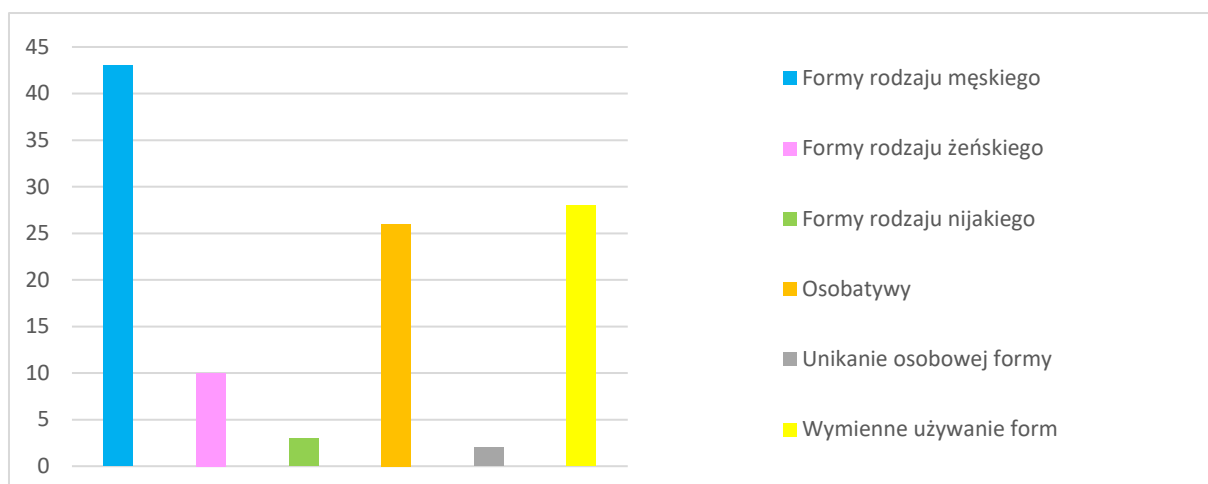
Pojawiają się również formy używane jedynie w piśmie, na przykład „młod*” (PL-61) lub „młodx” (PL-69).

3.3.3. Rzeczowniki

W tym pytaniu osoby odpowiadające zostały poproszone o określenie formy rodzajowej używanych przez siebie rzeczowników, określających je same w odniesieniu do społeczności, w których żyją. Do tych rzeczowników należą więc określenia relacji rodzinnych lub społecznych (np. *syn, córka, dziecko*) oraz określenia funkcji zawodowych lub społecznych (np. *student, studentka, doktor, doktorka*). Poniższe wykresy obrazują formy używane przez osoby niebinarne w obu językach na podstawie odpowiedzi całych prób badawczych.

Wykres 7. Formy rzeczowników używane przez polskojęzyczne odpowiadające osoby niebinarne.

Wykres 8. Formy rzeczowników używane przez czeskojęzyczne odpowiadające osoby niebinarne.

Dużą popularnością wśród odpowiedzi, zarówno na polską, jak i czeską ankietę, cieszą się osobatywy, czyli formy z rzeczownikiem *osoba*, na przykład *osoba studiująca* czy *osoba doktorska*. Jak zaznacza Bojarska (2011: 55), słowo to nie jest semantycznie związane z konkretną płcią oraz pełni funkcję wyłącznie generyczną, jest więc postrzegane jako neutralne. Nie wszystkim jednak odpowiada taka forma. Jedna z osób w odpowiedzi doprecyzowującej zaznaczyła:

nie lubię za to osobatywów, są dla mnie bezosobowe i puste - dopasowuję się do konsensusu społecznego ale o sobie wolałoby nie słyszeć *osoba* (PL-3)

Zamiast osobatywów ta osoba stosuje męskie, nijakie, okazjonalnie żeńskie formy rzeczowników.

Jedna z czeskojęzycznych osób zaproponowała formę podobną do osobatywów, zastępując jednakże *osobę* wyrazem *člověk* – „jsem člověk, který...” (CZ-108). Dla tej osoby jest to również forma neutralna.

Jedną ze strategii unikania form osobowych rzeczowników jest określanie swojej roli w relacji przez nazwanie funkcji drugiej osoby, na przykład „x je můj bratranec” zamiast „jsem sestřenicí x” (CZ-43). Inną strategią jest zastąpienie rzeczownika czasownikiem określającym relację, na przykład zastąpienie słowa *kamarád/kamarádka* wyrażeniem „kamarádíme spolu” (CZ-43). Te strategie zostały zaproponowane jedynie w czeskiej wersji ankiety.

Charakterystyczne dla osób, które wymiennie używają różnych form rzeczowników, jest określanie wielu relacji i pozycji społecznych za pomocą różnych form i rodzajów. Ich wybory zależą od przyzwyczajenia, zabarwienia emocjonalnego konkretnych form lub przywiązania do konkretnej roli, która oryginalnie bądź tradycyjnie jest związana z płcią

męską lub żeńską. Poniżej przedstawiono kilka odpowiedzi, w których pojawia się taka strategia.

męskie, kiedy mogę to nijakie, natomiast są słowa których forma żeńska ma dla mnie emocjonalne znaczenie, np jestem feministką (i nie oddam tej formy :)) (PL-3)

Poza słowami takimi jak dziecko i rodzeństwo używam tylko maskulatywów (PL-12)

Zazwyczaj formy rodzaju męskiego, np. student, sprzedawca, albo jak jest powszechnie używany rodzaj nijaki, np. rodzic, dziecko. Jednak w kontekście rodzinnym używam żeńskich form, czyli siostra, córka, wnuczka, bo są to „role” towarzyszące mi praktycznie zawsze. (PL-39)

Kdykoliv můžu, použiju podstatné jméno mužského rodu, ženské tvary akceptuju jenom u slov dcera a sestra, protože neznám přílehavější označení. (CZ-4)

Pokud to jde tak se držím neutrálních tvarů, pokud ne tak jedu mužské. Jedinou výjimkou je slovo ségra, ale to má víceméně dovolený používat jenom brácha jako oslovení 😊 (CZ-84)

Pokud jde o popis vztahu, mám radši neutrální výrazy, jinak většinou používám ženský rod (CZ-104)

Problematyczne są neutratywy, czyli formy rodzaju nijakiego. Wynika to z faktu, że rzeczowniki rodzaju nijakiego nie stanowią dominującej grupy w słownikach języka ogólnego, szczególnie w przypadku wyrazów określających osoby. Jak wspomniano w części teoretycznej, Rada Języka Neutralnego na stronie zaimki.pl tworzy słownik nowych neutratywów, zwykle jako derywatów z różnego rodzaju przyrostkami. Niestety, są to często formy mało popularne i brzmiące nietypowo dla języka polskiego – także z powodu stosowania przyrostków niezgodnych z polską normą stylistyczną. Jako przykład można podać sufiks *-iszcze/-yszcz*e używany powszechnie do tworzenia nazw augmentatywnych lub ekspresyjnych (Gębka-Wolak 2022: 110). Postrzeganie tych form jako nienaturalne jest widoczne również w opiniach osób odpowiadających:

W niektórych przypadkach formy rodzaju nijakiego są tak „obco wyglądające”, że wolę używać męskich i oszczędzić sobie komentarzy ludzi. (PL-81)

Jak zauważa Walkiewicz (2022: 96), często w przypadku konkretnego słowa proponowane jest kilka alternatywnych tworów, co nie sprzyja spójności słownika.

W odpowiedziach na to pytanie widoczna jest przewaga form rodzaju męskiego, szczególnie w wersji czeskiej, gdzie jest to najczęściej wybierana odpowiedź. Wynika to

z generycznego znaczenia form męskich – są postrzegane jako neutralne. Pojawiają się również wśród odpowiedzi osób wybierających wymienne używanie form:

používám obvykle mužský rod (bohužel braný jako „neutrálnější“) v případě, kde není možné zvolit neutrální verzi (např. „dítě“) (CZ-37)

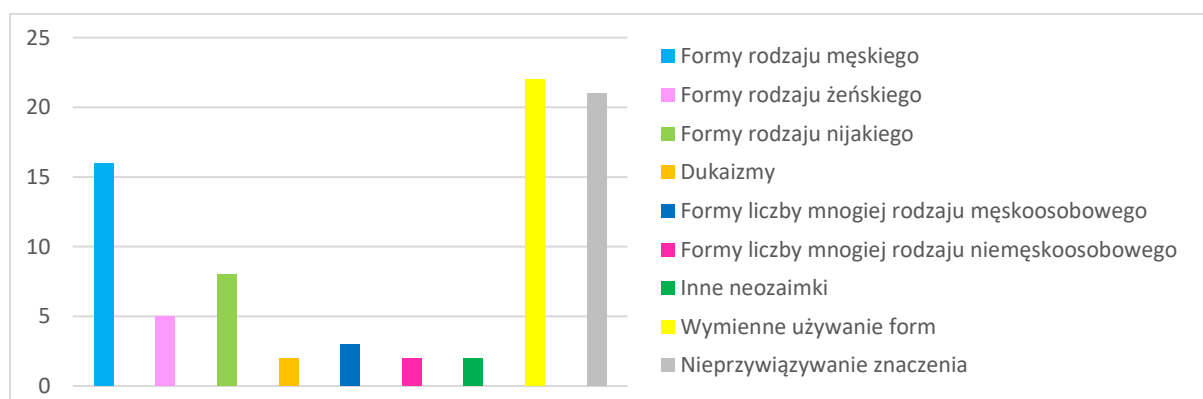
Jedna z osób wyraziła również chęć utwierdzenia generycznego znaczenia form męskich:

Chciałabym żeby formy męskie stały się neutralne, co mnie też smuci, bo chciałabym wspierać feministki w stosowaniu feminatywów. (PL-55)

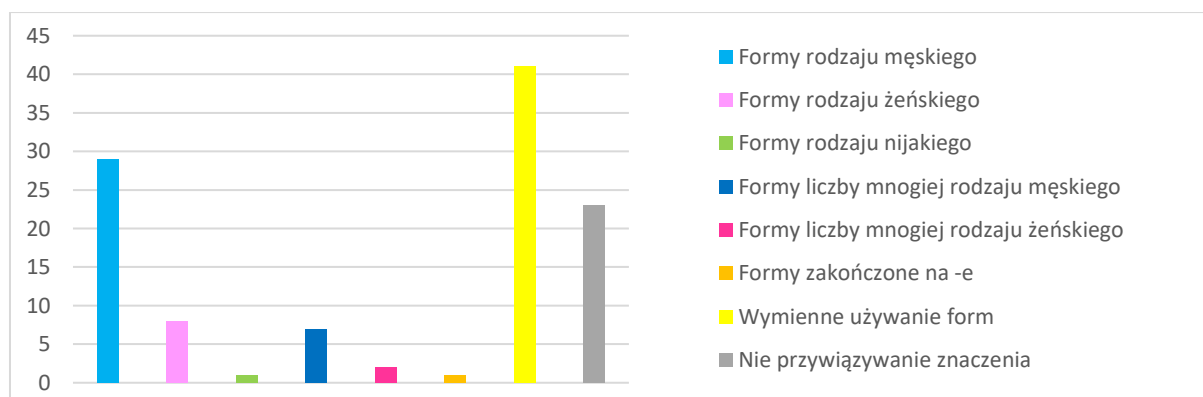
Może być to wyrazem pragnienia istnienia łatwych w użyciu (w porównaniu do nowo tworzonych neutratywów) form, które pozwolą osobom niebinarnym na właściwe wyrażenie swojej tożsamości.

3.3.4. Zaimki

Pytanie o zaimki dotyczyło form, których mają używać inne osoby, zwracając się do osób odpowiadających. Poniższe wykresy obrazują formy używane przez osoby niebinarne w obu językach na podstawie odpowiedzi całych prób badawczych.

Wykres 9. Formy zaimków preferowane przez polskojęzyczne odpowiadające osoby niebinarne.

Wykres 10. Formy zaimków preferowane przez czeskojęzyczne odpowiadające osoby niebinarne.

Jedną z przykładowych odpowiedzi na to pytanie była deklaracja nieprzywiązywania znaczenia do zaimków, w jakich zwracają się inni do osoby odpowiadającej. Nie oznacza to jednak potrzeby stosowania wymiennie różnych zaimków. Osobom, które wybrały tę opcję, odpowiadałoby także, gdyby ktoś zwracał się do nich, używając konkretnego zaimka, ale nie jest dla nich istotne, jaki to zaimek. Wśród osób polskojęzycznych taka odpowiedź była popularniejsza (mimo, że liczba odpowiedzi jest podobna). Może być to związane z awersją, jaką czują osoby niebinarne w Czechach do form rodzaju nijakiego bądź innych form neutralnych płciowo. Ten stosunek zostanie szerzej opisany w kolejnym podrozdziale.

Uwagę zwraca różnica między odpowiedziami osób polsko- i czeskojęzycznych zawierającymi neozaimki. W czeskiej wersji ankiety pojawia się jedynie zaimek *one* – zaledwie u dwóch osób, z których jedna używa go wyłącznie. W odpowiedziach osób polskojęzycznych pojawia się kilka neozaimków: *duzazimy (onu/jenu)*, *ono/jejgo*, *ono/jej*, *ona/ich*, oraz jeden zaimek możliwy do użycia jedynie w piśmie *on*/ich*. Prezentowana tutaj graficzna forma z ukośnikiem uwzględnia formy mianownika i dopełniacza. Dzięki temu na przykład widzimy, że osoba posługująca się zaimkiem *ona/ich* używa w mianowniku zaimka rodzaju żeńskiego liczby pojedynczej, natomiast w przypadkach zależnych – rodzaju męskiego w liczbie mnogiej.

3.3.5. Tendencje wspólne dla wszystkich części mowy

Jedna z najbardziej wyraźnych różnic w użyciu form wszystkich części mowy przez osoby polsko- i czeskojęzyczne jest widoczna w konstrukcjach z rodzajem nijakim. Pomimo tego, że użycie form rodzaju nijakiego w odniesieniu do osób dorosłych jest nacechowane negatywnie w obu językach, to tego typu wyrazy znacznie rzadziej pojawiają się wśród grupy czeskiej. Może się to wiązać z postrzeganiem tych form w sposób bardziej negatywny przez społeczność osób niebinarnych posługujących się językiem czeskim. Z drugiej zaś strony, czynnikiem wpływającym na wybór form rodzaju nijakiego może być to, że osoby polskojęzyczne są do nich bardziej przyzwyczajone. Wynikać to może z bardziej rozwiniętego aktywizmu na rzecz osób transpłciowych w Polsce – na dzień 12.06.2022 r. polska *Grupa Wsparcia dla Osób Transpłciowych* na portalu Facebook miała prawie 8700 członków, podczas gdy największa tego typu czeska grupa *TRANS* CZ + SK* liczyła zaledwie 875 członków. Podobna różnica widoczna jest w liczbie obserwatorów profili największych organizacji na rzecz osób transpłciowych w obu krajach – profil polskiej Fundacji Trans-fuzja miał ponad 15000 obserwatorów, natomiast profil czeskiej organizacji Trans*parent niewiele ponad 5300. Większa popularność stron, które publikują posty również na temat osób

niebinarnych, z dużym prawdopodobieństwem może mieć wpływ na normalizację używania rodzaju nijakiego w 1. i 2. osobie wśród społeczności osób transpłciowych i niebinarnych.

W obu językach widoczna jest przewaga wymiennego używania różnych form. Jest to charakterystyczna strategia osób niebinarnych, ponieważ, jak same sugerują w odpowiedziach doprecyzowujących, pozwala na dopasowanie używanej formy do aktualnego odczuwania własnej tożsamości płciowej lub po prostu na wyrażenie sprzeciwu wobec konieczności używania jednej formy rodzajowej. Poniżej podano kilka odpowiedzi, w których osoby podkreślają zalety takiej strategii.

W zależności od sytuacji, kontekstu używam formy żeńskiej lub męskiej opisując swoje działania, uczucia, doświadczenia. Używając tej formy, którą lepiej czuję jako moje płciowe odbieranie danej sytuacji. (PL-47)

Náhodně střídám mužské a ženské tvary (...). Pokud druhá osoba používá střídavě oba tvary, dává mi tím najevo, že si je vědoma, že nepadám do binární škatulky. (CZ-5)

Przez większość czasu czuje się kobieta, więc używam zaimków rodzaju żeńskiego. Gdy się nią nie czuje, staram się używać form bezosobowych. (PL-44)

Nie wszystkie osoby wybierają tę strategię ze względu na jej zalety związane z wyrażaniem własnej tożsamości. Wśród odpowiedzi wiele było takich, w których osoby zaznaczały, że używają różnych form w różnych środowiskach – w zależności od stopnia ich tolerancji lub wiedzy o tożsamości płciowej osoby odpowiadającej:

formy rodzaju męskiego kiedy czuję się mężczyzną lub mocniej po męskiej stronie spektrum oraz przy osobach przy których jestem wyoutowany tylko jako mężczyzna, formy rodzaju nijakiego przy tych osobach przy których mogę, żeńskich głównie przy obcych, choć mam kobiecość w tożsamości to z tymi formami wiąże mi się dysforia (PL-3)

Na co dzień używam form rodzaju żeńskiego, chociaż zdarza mi się, że wolałabym formy męskie i, jeśli spędzam czas z narzeczoną, która wie o mojej niebinarności, to zdarza mi się je stosować (PL-55)

Jako osoba afab¹² używam rodzaju żeńskiego gdy nie czuję się pewnie w środowisku. Natomiast wśród osób sprawdzonych używam na przemian żeńskich, męskich i nijakich. (PL-83)

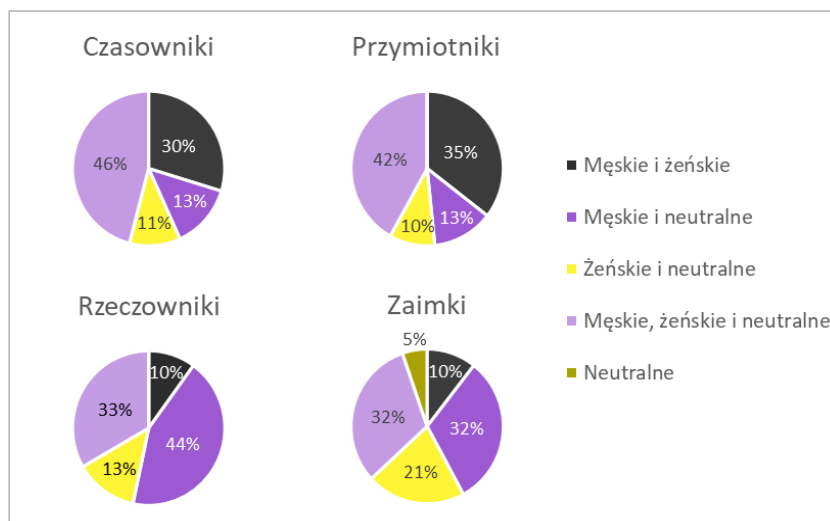
¹² AFAB – ang. *assigned female at birth* – osoba z przypisaną przy narodzinach płcią żeńską.

Když jsem mezi lidma kterým věřím nebo když jsem s lidma kteří mě vidí poprvé a ke velká šance že je za 1. Už nikdy víc nevidím 2. Když vím že jsou s tím v pohodě a i nadále budou tak v těchto případech používám mužský rod ale doma bohužel nemůžu rodiče jsou homofobni (CZ-33)

Jedna z czeskojęzycznych osób, której ankieta została odrzucona, zaznaczyła, że aktualnie jest tuż przed rozpoczęciem procesu tranzycji¹³ i dlatego używa zamiennie form męskich i żeńskich, stopniowo przechodząc z rodzaju żeńskiego na męski. Obrazuje to zatem, że także osoby transpłciowe binarne mogą potrzebować używać języka neutralnego.

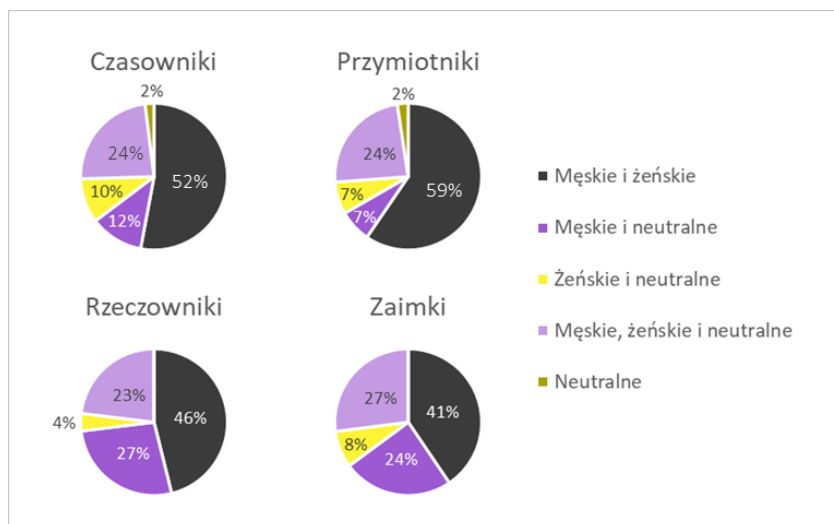
Ciekawą formą strategii wymiennego używania form jest korzystanie z różnych rodzajów gramatycznych nawet w ramach tego samego zdania, co przedstawiają cytaty z wypowiedzi: „wróciłem smutne, czuję się spokojny i radosne” (PL-3), „včera jsem byli nakupovat a ztratil jsem peněženku” (CZ-21), „šel jsem do baru kde jsem si dala pivo” (CZ-72).

Odpowiedzi doprecyzowujące dotyczące wymiennego używania form również zawierają wartości odnotowania informacji. Poniższe wykresy przedstawiają procentowy udział różnych strategii wymiennego używania form dla obu języków i dla wszystkich części mowy. Pod terminem „neutralne” zawarto wszystkie formy, które nie są jednoznacznie męskie lub żeńskie. W przypadku rzeczowników chodzi o osobatywy i formy rodzaju nijakiego, a w przypadku zaimków – wszystkie neozaimki i zaimki liczby mnogiej.

Wykres 11. Strategie wymiennego używania form u polskojęzycznych odpowiadających osób niebinarnych.

¹³ Tranzycja – ogół podejmowanych przez część osób transpłciowych działań w celu uzgodnienia płci związany z dostosowaniem prawnym, medycznym lub ekspresyjnym do odczuwanej tożsamości płciowej (Dębińska 2020: 30).

Wykres 12. Strategie wymiennego używania form u czeskojęzycznych odpowiadających osób niebinarnych.

Na powyższych wykresach widać wyraźną różnicę między strategiami używanymi przez osoby czesko- i polskojęzyczne. Pierwsza grupa w większości używa jedynie utrwalonych w języku form rodzaju męskiego i żeńskiego. Osoby posługujące się językiem polskim częściej sięgają po różne formy neutralne. Obecność tych różnic również może być wywołana większym przyzwyczajeniem polskich osób niebinarnych do form neutralnych. Warto również zauważyć, że nieużywanie form neutralnych jest częstsze w przypadku czasowników i przymiotników, a słabnie przy rzeczownikach i zaimkach. Wynikać to może z łatwości posługiwania się formami neutralnymi dwóch ostatnich części mowy. W przypadku rzeczowników najpopularniejszą formą neutralną, co jest widoczne na wykresie 7. oraz 8., są osobatywy, które charakteryzują się stosunkową łatwością tworzenia. Zaimki nie są używane tak często, jak inne analizowane części mowy, dlatego wybór formy neutralnej nie sprawia dużego kłopotu. Natomiast używanie neutralnych form czasowników czy przymiotników oznacza konieczność zmiany przyzwyczajzeń językowych i przystosowania języka do form, które nie są popularne i mogą zostać źle zrozumiane.

Wśród osób, które wybierają konkretną formę wyrazów, najczęściej wybiera rodzaj żeński lub męski, czyli tradycyjne postaci związane z binarnym podziałem płci. Jak wyjaśniała część osób w odpowiedziach doprecyzowujących, korzystanie z jednej z dwóch form może być uwarunkowane różnymi czynnikami, między innymi:

- przyzwyczajeniem wynikającym z używania od urodzenia konkretnego rodzaju związanego z płcią przypisaną przy narodzinach,
- preferowaną formą związaną z większym utożsamianiem się z jedną z dwóch płci (wśród tożsamości, które były podawane przez osoby odpowiadające w pierwszej

części ankiety, pojawiły się takie, jak *demiboy*, *demigirl*, *boyflux*, *genderfaun* czy *libramęska* (*libramasculine*), które według słownika dostępnego na stronie zaimki.pl są nacechowane większą bliskością w stosunku do płci męskiej lub żeńskiej).

Płeć przypisana przy narodzinach u osób badanych, które zgodziły się na podanie tej informacji, nie miała jednak tak jednoznacznego wpływu na wybór tradycyjnych form czasowników. Można zauważyć wręcz tendencję odwrotną. Dla przykładu aż 78% osób czeskojęzycznych oraz 65% osób polskojęzycznych, które używają wyłącznie rodzaju męskiego czasowników, miało przy narodzinach przypisaną płeć żeńską. Wybór tych form można zatem tłumaczyć raczej lepszym dopasowaniem do odczuwanej tożsamości płciowej przez osoby je używające.

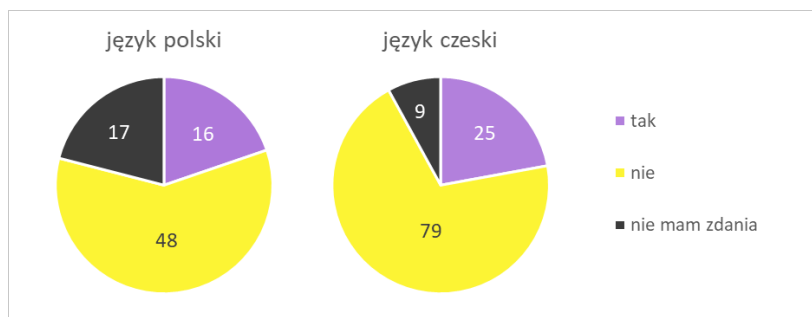
Przyglądając się odpowiedziom pojedynczych osób można zauważyć, że wybór form jednej części mowy nie determinuje form pozostałych wyrazów. Różne osoby dobierają formy różnych wyrazów według swoich własnych kryteriów. Dla przykładu, osoby PL-16 oraz PL-46 używają zaimków *onu/jenu* (dukaizmów). Pierwsza z nich dostosowuje do nich formy czasowników (*robiłum*) i przymiotników (*młodu*), natomiast druga w przypadku przymiotników używa rodzaju nijakiego.

3.4. Język a niebinarność płciowa

Trzecia część ankiety miała na celu przyjrzeć się temu, jak polsko- i czeskojęzyczne osoby niebinarne postrzegają swój język w odniesieniu do własnej tożsamości płciowej i sytuacji osób niebinarnych. Ta część badania składała się z trzech pytań.

3.4.1. Wyrażanie tożsamości płciowej w języku

Na pierwsze pytanie „Czy uważasz, że język polski/czeski zapewnia Ci odpowiednie środki językowe do wyrażenia Twojej tożsamości płciowej?” osoby ankietowane mogły udzielić odpowiedzi twierdzącej lub przeczącej, którą następnie musiały uzasadnić. Poniższy wykres przedstawia strukturę odpowiedzi na to pytanie w obu wersjach ankiety.

Wykres 13. Odpowiedzi na pytanie „Czy uważasz, że język polski/czeski zapewnia Ci odpowiednie środki językowe do wyrażenia Twojej tożsamości płciowej?”.

Większość osób odpowiadających zarówno na czeską, jak i polską wersję ankiety uważa, że ich język ojczysty nie zapewnia im wystarczających możliwości wyrażania własnej tożsamości płciowej. Procentowo odpowiedzi „nie” udzieliło 59% osób polskojęzycznych oraz 70% osób czeskojęzycznych, a odpowiedzi „tak” – odpowiednio 20% i 22%. Jak widać, osoby czeskojęzyczne były bardziej zdecydowane, odpowiadając na to pytanie. Nie licząc osób, które nie chciały na nie odpowiadać, odpowiedzi „tak” udzieliło 24% osób czeskojęzycznych oraz 25% osób polskojęzycznych. Stosunek ten jest więc bardzo podobny.

Osoby, które udzieliły odpowiedzi twierdzącej, podkreślają, że języki polski i czeski są „elastyczne” – zapewniają wiele możliwości tworzenia nowych form i dopasowywania sposobu wyrażania się do tożsamości osoby mówiącej:

Polski jest bardzo ‘upłciowiony’, ale dzięki temu łatwo w nim analogicznie do klasycznych, znanych już rodzajów, utworzyć nowe formy (PL-2)

możemy go sami modelować (PL-11)

Čeština má hodně bohatou slovní zásobu (CZ-19)

Myslím, že jazyk bude sloužit tak, jak ho budeme používat. Přece jen jsou pravidla deskriptivní. (CZ-105)

Niektóre osoby polskojęzyczne zaznaczają jednak, że wiele użytecznych form nie jest częścią języka ogólnego, literackiego, a jedynie roboczymi, nieskodyfikowanymi tworami, obecnymi w uzusie wąskich grup:

„Oficjalny” język polski nie umożliwi tego do końca, jednak istnieją tu podstawy z których możemy korzystać by stworzyć formy nam odpowiadające. (PL-77)

Choć jedna z osób nowe formy określiła negatywnie nacechowanym słowem „nowomowa” (PL-30), to pojawiła się również pozytywna ocena skomplikowanego tworzenia i używania nowych konstrukcji:

To bardzo skomplikowane uczucie, duża zmiana dla osoby by zacząć myśleć, zastanawiać się nad tym jakich zaimków używać wobec siebie, opowiadając o sobie. To ciekawy rodzaj pracy, kontaktu ze sobą, który nie byłby możliwy będąc natywnym użytkownikiem innego języka. (PL-47)

Wśród osób, które odpowiedziały „tak” na to pytanie, znalazły się też takie osoby, które używają form rodzaju męskiego lub żeńskiego. Takie formy wystarczają im do wyrażania własnej tożsamości, więc system języka polskiego jest dla nich odpowiedni:

mam ten „przywilej”, że będąc girlflux używam najczęściej rodzaju żeńskiego i nie przeszkadza mi on (PL-54)

Jako osoby biplciowe czujemy się dobrze zarówno z meskimi jak i zenskimi zaimkami (PL-30)

Mně osobně ano, protože mi stačí používat mužský i ženský rod (CZ-63)

jakožto genderfluid jež používá většinu času she/her, neboli ženské označení je pro mě čeština dostačující. (CZ-36)

Powyższy argument dominuje wśród odpowiedzi osób czeskojęzycznych, które udzieliły pozytywnej odpowiedzi na to pytanie.

Osoby negatywnie odpowiadające na to pytanie wskazują domyślność form rodzaju żeńskiego lub męskiego oraz upłciowienie języka jako główne czynniki, powodujące niemożliwość wyrażania się w zgodzie z własną tożsamością płciową:

Trochę przeszkadza mi, że język polski jest tak bardzo „podzielony” i wszystko ma płeć. Każdy rzeczownik, przymiotnik... (PL-24)

polski jest w każdej kwestii związany z płcią (PL-53)

nevyhovuje mi, že celý jazyk je obrovsky moc o těch rodech a neutrálně se dá mluvit jen velmi těžko. (CZ-4)

Wskazują one także formy utarte w polskim uzusie językowym jako ograniczające możliwości wnoszenia modyfikacji do języka:

Choć w wielu przypadkach mogę użyć neozaimków czy form bezosobowych, by obejść się bez form płciowych mnie definiujących w języku i społeczeństwie, to wiele innych przypadków i konstrukcji językowych nie daje mi takiej opcji (np. Utarte i wymagane wyrażenie w biografii autorskiej „Urodzony/a w 1990 r.”, bo formy bezosobowe uznane zostaną za kolokwialne i nieadekwatne do użycia w CV chociażby). (PL-4)

Dotychczas powstałe formy niebinarne są dla tych osób niesatysfakcjonujące. Wiele badanych osób określa je jako brzmiące nienaturalnie lub nieswojo, budzące zdziwienie (lub inne złe reakcje), niezrozumiałe, tworzone na siłę lub uciążliwe:

stosowanie form nijakich czy dukaizmów wydaje się nieosiągalne na większą skalę niż kilka najbliższych osób (nie czuję się też osobiście z nimi komfortowo). (PL-31)

Chętniej używałbym form bezosobowych jeśli brzmiałyby bardziej naturalnie i nie budziły zdziwienia innych osób (PL-25)

neustále mi bude oslovení v češtině nebinárními pronouns připadat zvláštní a budu se cítit, že mluvím o věci než-li o osobě, která se neřadí ani k jednomu pohlaví. (CZ-6)

Kilka osób zwróciło uwagę szczególnie na rodzaj nijaki, określając go jako protekcyjny lub mający negatywne konotacje, a nawet dehumanizujący. Podkreślona została jego nieuniwersalność:

Rodzaj nijaki działa przy rzeczownikach, zaimkach, przymiotnikach, i czasownikach, ale brakuje utrwalonych rzeczowników określających pokrewieństwo, zawód, hobby, itp., osobatywy nie zawsze są zgrabne i jednoznaczne (PL-74)

Przy wymienianiu problemów z językiem osoby niebinarne bardzo często podają jako kontrprzykład język angielski, w którym płeć nie jest widoczna w czasownikach oraz przymiotnikach, a rzeczowniki i zaimki mają formy, które można uznać za neutralne płciowo. Zaznaczają, że używając języka angielskiego czują się komfortowo i mogą wyrażać się zgodnie z własną tożsamością:

W języku polskim czuję przymus wybrania jednego z klasycznych rodzajów, podczas gdy w języku angielskim nie mam takiego problemu - mogę stosować they/them, nie ma potrzeby modyfikować przymiotników czy rzeczowników w zgodzie z płcią. (PL-43)

nejsem comfortable někdy mluvit o sobě v češtině protože je všechno v rodech a ne jako v angličtině kde jsou rodová jenom zájmena (CZ-18)

W opinii części badanych, zaimki liczby mnogiej, które mogłyby stać się w języku polskim oraz czeskim ekwiwalentami angielskiego *they/them*, uważane są za mogące wywołać nieporozumienie:

Ekvivalent they/them v čj „oni” nepoužívám, protože je to často zavádějící a jen způsobuje zmatky a nedorozumění. (CZ-25)

Dwie osoby zwróciły uwagę na to, że język pisany daje im więcej możliwości niż język mówiony:

Pisząc mam zapewnione środki do wyrażenia mojej tożsamości, ale mówiąc nie. (PL-61)

striedanie pri písaní znie mäťúco, pri chatovaní je to fajn, pri hovorenej reči je to otravné (CZ-64)

Cytowana osoba czeskojęzyczna zwraca uwagę na większą łatwość wymiennego używania form w języku pisany, natomiast osoba polskojęzyczna w odpowiedziach na pytania w drugiej części ankiety deklarowała formy z asteryskiem – przymiotniki *młod**, *zmęczon** oraz zaimki *on*/ich*.

Wśród odpowiedzi pojawia się także pogląd, że zaimki niebinarne nie są wystarczająco neutralne, ponieważ wyróżniają się spośród tych podstawowych i podkreślają niebinarność osoby mówiącej – nie pozwalają jak na razie na językową równość każdego mówiącego:

nie ma obecnie w polskim formy która nie wskazuje na płeć w ogóle - wszystkie zaproponowane formy niebinarne bardzo tą niebinarność podkreślają, nie są w żaden sposób postrzegane jako „neutralne” (PL-20)

3.4.2. Propozycje zwiększenia inkluzywności w języku

Drugie pytanie tej części ankiety brzmiało: „W jaki sposób, według Ciebie, język polski/czeski oraz podejście jego użytkowników mogłyby się zmieniać, aby zwiększyć stopień inkluzywności?”. Było to pytanie otwarte, na które nie wszystkie osoby odpowiedziały. Część osób nie wiedziała, jakiej odpowiedzi udzielić – było to 12 osób polskojęzycznych i 19 osób czeskojęzycznych, czyli odpowiednio 15% i 23% osób odpowiadających. Oprócz tego jedna osoba w polskiej i dwie osoby w czeskiej wersji ankiety wyraziły pogląd, że język nie ma żadnej możliwości zmiany.

Duża część osób jako główny kierunek zmian proponowała normalizację, popularyzację oraz częstsze używanie form neutralnych. Jako przykłady wskazywano używanie rodzaju nijakiego, osobatywów czy neozaimków w mediach, popkulturze i języku codziennym. Podkreślano potrzebę stosowania ich nie tylko w odniesieniu do osób niebinarnych, ale także jako element języka inkluzywnego, czyli przy określaniu różnorodnych grup czy osób, których płci nie znamy lub nie jest ona w danym kontekście istotna. Takie zdanie ilustrują poniższe wypowiedzi:

Należałoby używać więcej osobatywów i w przypadku tłumaczenia dzieł zagranicznych, gdzie dana postać/osoba używa formy innej niż he/she, to używać dukaizmów/rodzaju nijakiego zamiast na siłę wpychać rodzaj męski czy żeński „bo tak”. Dałoby to szansę osłuchać się z innymi rodzajami, upowszechnić je (choć trochę). (PL-17)

Poprzez upowszechnienie neutralnych płciowo form w tekstach popularnych. (PL-43)

Častější užívání neutrálních slov při mluvení o skupinách nekonkrétních lidí (např. děti/potomci namísto dcery a synové) (CZ-19)

Prostě to musí lidi začít používat a napřed to bude divný a nepříjemný a trapný ale pak se to začne rozšiřovat a stane se to normálem, nudělá se to ale samo. (CZ-81)

Niektóre osoby odpowiedziały, że konieczne jest stworzenie nowych form gramatycznych:

Stworzyć formy językowe, które naturalnie, samoistnie i ze stylem są pozbawione formy płciowej jakkolwiek, zgrane z ładną polszczyzną używaną powszechnie w przestrzeni publicznej, jak to odbywa się w języku angielskim. (PL-4)

Vymyslet a oficiálně přidat taková zájmena která by vyhovovala všem. (CZ-14)

Z powyższych wypowiedzi wynika, że obecna różnorodność i niejednorodność języka osób niebinarnych może być uciążliwa. Ponadto, nieoficjalność tych form może wywoływać wrażenie niepoprawności językowej u osób ich używających.

Wśród osób czeskojęzycznych kilka razy pojawiła się propozycja ponownej popularyzacji *onikání*, czyli zwracania się do innych w 3. osobie liczby mnogiej – w praktyce związane z wskazywanym w odpowiedziach na pytania w drugiej części ankiety zaimkiem *oni/jejich*. Osoby odpowiadające zwracają uwagę, że *onikání* było już obecne w języku, więc łatwiejszy byłby powrót tej formy do użycia niż tworzenie nowych. Rzeczywiście, ta forma zwracania się do innych była używana w języku czeskim jako forma grzecznościowa przede wszystkim w XVIII wieku w stosunku do osób starszych, wysoko postawionych i wymagających szacunku. Dziś ta forma obecna jest w tekstach pisanych jako stylizacja o charakterze historycznym, czasem z ironicznym zabarwieniem jako element sposobu wysławiania się Żydów i osób z niższych warstw społecznych (Orłós i Bura 2014: 211-213). W porównaniu z formą *vykání*, czyli zwracaniem się do innych w 2. osobie liczby mnogiej, forma *onikání* nie uwzględnia płci, gdyż używa wyłącznie form rodzaju męskiego żywotnego liczby mnogiej. Forma *vykání* jest formą hybrydalną – jedynie czasownik jest w formie 2. os. l. mn., natomiast reszta zdania przyjmuje formy liczby pojedynczej (Orłós i Bura 2014: 207), a zatem w niektórych konstrukcjach musi uwzględnić powiązany z płcią rodzaj gramatyczny. *Onikání* ma więc największe predyspozycje do bycia neutralną formą grzecznościową, choć ze względu na jej anachronizm i ironiczne nacechowanie, wymagałyby zmian w jej używaniu.

W polskiej wersji ankiety również wskazuje się formy grzecznościowe jako problematyczne. Kilka osób zasugerowało, że warto stosować zwrot *Państwo, proszę Państwa* zamiast *Pan/Pani, proszę Pana/Pani* nie tylko do grup, ale także do pojedynczych osób.

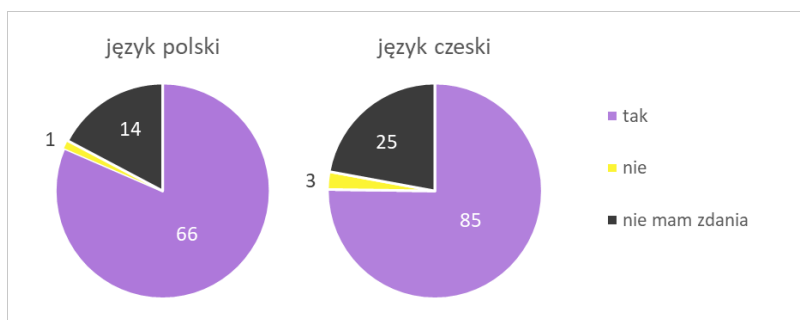
W obu wersjach językowych ankiety osoby odpowiadające podkreślają konieczność edukacji użytkowników języka na temat samych osób niebinarnych i transpłciowych i ich

problemów oraz uczuć, a także na temat używanego przez nie języka. Wskazują również na potrzebę informowania o tym, że język nie jest skamieniałym organizmem i że możliwe jest tworzenie nowych form i rozwijanie go. W odpowiedziach często pojawia się pogląd, że język sam w sobie jest gotowy na zmiany, jednakże konieczna jest do tego otwartość ludzi, której aktualnie brakuje.

Osoby czeskojęzyczne wzięły pod uwagę także język pisany – uważają, że w zwrotach powinno się rozpowszechnić używanie asterysku zamiast ukośnika.

3.4.3. Wpływ języka na postrzeganie osób niebinarnych

Trzecie pytanie brzmiało „Czy uważasz, że język jest istotny dla postrzegania osób niebinarnych w społeczeństwie?”. Podobnie jak w pierwszym pytaniu w tej części ankiety, możliwa była odpowiedź twierdząca i przecząca oraz konieczne było jej uzasadnienie. Poniższy wykres przedstawia strukturę odpowiedzi na to pytanie w obu wersjach językowych ankiety.

Wykres 14. Odpowiedzi na pytanie „Czy uważasz, że język jest istotny dla postrzegania osób niebinarnych w społeczeństwie?”.

Dominująca była odpowiedź twierdząca. Udzieliło jej 82% osób polskojęzycznych i 75% osób czeskojęzycznych. Takie opinie osób badanych potwierdzają hipotezę Sapira-Whorfa, że język kształtuje nasz sposób postrzegania świata (za: Jarosz 2021: 998). Osoby ankietowane podkreślają, że normalizacja i propagowanie form związanych z językiem osób niebinarnych przyczynia się do dostrzegania, że osoby niebinarne są częścią społeczeństwa, normalizacji zjawiska niebinarności płci, a także do lepszego zrozumienia sytuacji tej grupy:

Język kształtuje mentalność i w ogóle sposób istnienia czy wchodzenia z czymkolwiek interakcję wielu osobom. Jeśli coś nie ma nazwy lub odpowiednika w języku, to ta rzecz dla wielu nie istnieje. Tym samym i osoby niebinarne dla wielu będą nieistniejące, jeśli w języku zabraknie dla nich miejsca. Będą tylko niezbadanym i nienazwanym „homo-nie wiadomo”. (PL-4)

jazyk je přímo klíčem k vnímání nebinárních osob ve společnosti. tím, že jsou v češtině pouze dvě široce používané možnosti (on / ona a příslušné koncovky) silně vnímané v souvislosti s binárními pohlavími, většinová společnost vůbec nevnímá nebinární lidi jako možnost (...). všude jsou pouze možnosti typu „pan”/„paní” v oslovování v oficiálních dopisech, „prospěl”/„prospěla” na vysvědčení ve škole, oslovení „dámy a pánové” na formálních akcích atd. než se toto změní, nebinární lidé nemůžou být skutečně akceptováni společností. (CZ-34)

Wiele osób wskazuje na problemy, z którymi spotykają się osoby niebinarne w związku z językiem. Po pierwsze używanie wobec nich form rodzajowych, które im nie odpowiadają, może wywoływać u nich traumę. Po drugie mogą spotkać się z wysmianiem lub utratą szacunku, kiedy w swoich wypowiedziach używają rodzaju nijakiego lub innych form neutralnych:

Uważam że tak, ponieważ są osoby niebinarne, które nie czują się komfortowo np. używając „standardowych” zaimków on/jego lub ona/jej, ale jeśli używają innych, bywa że spotkają się z krzywymi spojrzeniami innych ludzi (zdarzyło mi się być w takiej sytuacji) (PL-14)

Mówiąc osobie per ono wiele osób przestaje traktować mówiącego poważnie, umniejszając taką osobę do przedmiotu lub dziecka (PL-23)

Část společnosti vnímá genderove inkluzivni/nebinarni češtinu jako něco groteskního... a to velmi škodí trans/enby komunitě (CZ-45)

W odpowiedziach pojawia się również kwestia praw osób niebinarnych, przede wszystkim prawa do mówienia o sobie w odpowiadających im formach językowych. Według osób odpowiadających język ma także wpływ na dostrzeżenie problemów z nieposzanowaniem pozostałych praw osób niebinarnych:

Od języka się zaczyna - tak akceptacja, jak i nietolerancja. Możliwość mówienia o sobie tak, jak człowiek się czuje powinna być podstawowym prawem. (PL-51)

My máme právo mluvit o sobě tak, jak si přejeme. Jazyk nám slouží, je to naše forma vyjadřování - takové právo mluvit sami o sobě nám nikdo vzít nemůže. (CZ-77)

Nebinární osoby u nás nemají prakticky žádná práva. Upravením jazyka by se mohlo o těchto problémech začít víc mluvit a rozhodně to spouště lidem pomůže (CZ-108)

Osoba, która odpowiedziała „nie” w polskiej wersji ankiety, motywuje swoją odpowiedź następująco:

Osoby niebinarne są tak samo dyskryminowane w społeczeństwach używających języków bez rodzaju gramatycznego (turecki, węgierski, fiński) (PL-35)

Osoby czeskojęzyczne, które udzieliły odpowiedzi przeczącej, zwracają uwagę, że język nie powinien być brany pod uwagę przy postrzeganiu innych osób – idealne wyrażanie własnej tożsamości w języku nie jest konieczne dla akceptacji danej osoby:

Chtěle jsem dát, že ano, ale myslím si, že spousta nebinárních lidí by měla být vnímána vzhledem k jejich identitě nehledě na jazyku (např.: agender, který o sobě mluví v ženském rodě). Ale bohužel spousta lidí má rod pevně zafixovaný k pohlaví, tak by mělo problémy dotyčnou tak vnímat (CZ-56)

Lidé by měli být stejně validní bez ohledu na to jestli jim jejich jazyk dovolí vyjadřovat svoji identitu slovně (CZ-69)

Osoby z negatywnymi odpowiedziami poruszają zatem podobne kwestie, jak osoby, które odpowiedziały na tak, ale nie biorą pod uwagę społecznej i kulturowej roli języka.

3.5. Wnioski

Analiza wszystkich odpowiedzi ukazuje różnorodność i niejednorodność form używanych przez osoby niebinarne. Zarówno w polskiej, jak i w czeskiej wersji ankiety pojawia się wiele strategii dla każdej z analizowanych części mowy. Ponadto każda osoba ma swój własny sposób mówienia, który możemy określić mianem idiolektu. Osoby używają różnych form dla różnych wyrazów, mieszając je na wiele sposobów. Co więcej, większość osób używa kilku różnych form jednej części mowy. W obu językach używane są formy obecne już w systemie języka, ale pojawiają się również formy nowe, dotąd oficjalnie niezaakceptowane. Język czeski wydaje się w tej kwestii być bardziej konserwatywny – osoby niebinarne częściej stosują tradycyjnie używane rodzaje i formy. Jak już wspomniano, może to wynikać z mniej rozwiniętego aktywizmu na rzecz osób transpłciowych i niebinarnych lub świadomości językowej takich osób. Jednakże zauważone różnice między strategiami językowymi w obu językach mogą być także spowodowane różną strukturą wiekową osób odpowiadających na obie wersje językowe ankiety.

Badanie Szymona Miśka, będące inspiracją dla kształtu ankiety, wykonane na niewielkiej próbie badawczej, ukazało różnorodność polszczyzny osób niebinarnych. Przeprowadzone przez Autora niniejszej pracy badania na ponad 80-osobowej grupie potwierdziły te tendencje. U Szymona Miśka pojawiało się wymienne stosowanie form oraz unikanie form osobowych, ale żadna z badanych osób nie deklarowała używania form neutralnych (nie licząc rzeczowników). Dzięki większej grupie badawczej, w niniejszej pracy udało się przedstawić znacznie więcej wykorzystywanych form językowych. Warto także zauważyć, że na stronie zaimki.pl corocznie od 2021 roku publikowane są wyniki

przeprowadzanego przez osoby tworzące stronę Niebinarnego Spisu Powszechnego (NSP). W spisie z 2021 i 2022 roku, a także w opisywanej ankiecie większość osób polskojęzycznych stosuje binarne formy męskie oraz żeńskie. Z drugiej zaś strony, wiele spośród osób uczestniczących w tych spisach używa form (zwłaszcza neozaimków), które nie pojawiły się w ankiecie przeprowadzonej w ramach niniejszej pracy. Rada Języka Neutralnego, porównując wyniki zebranych danych z 2021 i 2022 roku, zauważyła, że zwiększa się liczba osób stosujących rodzaj nijaki oraz dukaizmy, a zmniejsza się liczba osób używająca wyłącznie form binarnych.

Biorąc pod uwagę część czeskojęzyczną, należy zauważyć, że nie istnieją dotychczas inne źródła, które mogłyby opisać trendy w czeszczyźnie osób niebinarnych. Nie można zatem porównać wyników opracowanych w niniejszej pracy z innymi badaniami. Formy i strategie opisywane na podstawie literatury w części teoretycznej znalazły swoje potwierdzenie w wynikach ankiety, a ponadto zostały rozszerzone o nieopisane wcześniej sposoby wyrażania się.

Dla osób niebinarnych, które brały udział w ankiecie, język w większości jest istotny dla wyrażania własnej tożsamości płciowej i funkcjonowania w społeczeństwie. Przy analizie odpowiedzi na pytania w drugiej i trzeciej części ankiety widoczna jest mała tolerancja społeczeństwa względem samych osób niebinarnych oraz używanego przez nie języka. W obawie przed negatywnymi reakcjami otoczenia, osoby badane często muszą używać różnych form, w zależności od tego, w jakiej grupie ludzi się znajdują. Zmiana odbioru osób niebinarnych jest głównym celem propagowania języka niebinarnego i wprowadzenia oficjalnych zmian, uwzględniających neutralne formy wyrazów.

Należy dodać, że w komentarzach do ankiety kilka osób wyraziło radość w związku z powstawaniem niniejszej pracy. Osoby odpowiadające podkreśliły, że dzięki temu, że mówi się o osobach niebinarnych i zajmuje się kwestią ich języka, łatwiejsze będzie ich funkcjonowanie w społeczeństwie oraz używanie preferowanego przez nie języka.

Z zebranych odpowiedzi i opinii osób odpowiadających wynika, że polszczyzna oraz czeszczyzna osób niebinarnych są jeszcze na etapie kształtowania się. Prawdopodobnie wraz z rozpowszechnianiem neutralnych form wyrażania się oraz edukowaniem społeczeństwa na temat osób niebinarnych zwiększy się zauważalność tego języka i śmiałość osób niebinarnych do jego ustalania i rozwoju. Temat ten będzie zatem stale wymagał zaangażowania językoznawców, którzy powinni zarówno obserwować tendencje, jak i pomagać w tworzeniu form gramatycznych zgodnych z systemem danego języka. Dzięki temu nowo powstałe formy, nie zaburzając normy, na stałe mogłyby wejść do języka.

Zakończenie

W niniejszej pracy porównana została polszczyzna i czeszczyzna osób niebinarnych płciowo. Odpowiedzi zebrane w ankiecie dały obraz tego, jakich form wyrazów używają polsko- i czeskojęzyczne osoby niebinarne, mówiąc o sobie, oraz jakie formy wyrazów preferują, gdy mówią o nich inni. Analiza odpowiedzi doprowadziła Autora do interesujących wniosków. Po pierwsze, system językowy osób niebinarnych posługujących się wspomnianymi językami jest jeszcze nieuporządkowany i bardzo zróżnicowany. Większość osób nie wybiera jednej, konkretnej, lecz używa różnych form wyrazów, zazwyczaj wymiennie. Najpopularniejsze pozostają te utrwalone już w języku, czyli formy rodzaju męskiego i żeńskiego liczby pojedynczej. Najciekawszą różnicą między systemami obu języków okazało się używanie rodzaju nijakiego – jest on zdecydowanie bardziej popularny u osób posługujących się językiem polskim. Osoby te używają też więcej nowych zaimków niż osoby czeskojęzyczne.

Oprócz tego zebrano opinie osób niebinarnych na temat powiązań języka z niebinarnością płciową. Większość osób stwierdziła, że ich język ojczysty (zarówno polski, jak i czeski) nie jest w pełni przystosowany do wyrażania się osób z niebinarną tożsamością płciową. Osoby odpowiadające zauważyły też, że konieczne są zmiany w języku i stosunku jego użytkowników, aby osoby niebinarne zaczęły być dostrzegane. W ich opinii język ma na to istotny wpływ. Osoby ankietowane zaproponowały wiele sposobów, w jakie ta zmiana może się dokonać.

Największą trudnością przy powstawaniu niniejszej pracy było znalezienie odpowiednio licznych prób badawczych. W przypadku polskiej wersji ankiety samo jej umieszczenie w grupach na różnych portalach społecznościowych wystarczyło, aby zebrano się kilkadziesiąt odpowiedzi. Publikacja ankiety czeskiej w podobnego typu grupach zapewniła jedynie dziewięć odpowiedzi. Dopiero udostępnienie ankiety przez organizację Trans*parent na jej oficjalnym profilu na portalu Instagram wywołało wystarczający przyrost odpowiedzi. Obecność ankiet w dość zróżnicowanych grupach w mediach społecznościowych w Polsce i w Czechach, której efektem były dysproporcje w wieku osób ankietowanych, mogła wpłynąć na różnice w obserwowanych strategiach osób niebinarnych w obu językach.

Badanie przeprowadzone w ramach niniejszej pracy można w przyszłości rozwinąć. Po pierwsze cennym byłoby poszerzenie grup badawczych i zadbanie o ich większą reprezentatywność. Do badań można dołączyć także analizę stron internetowych, książek i prasy wydawanej przez organizacje działające na rzecz osób niebinarnych bądź skupiających

je. Na podstawie analizy częstotliwości występowania różnych form oraz praktyczności ich użytkowania badacze mogą zaproponować konkretne rozwiązania dla każdego z języków. W ten sposób poddane systematyzacji i normalizacji odpowiednie elementy języka zapewniłyby większą swobodę osób niebinarnych w posługiwaniu się nim w zgodzie z własną tożsamością płciową.

Język osób niebinarnych wymaga jeszcze czasu, aby został zaakceptowany przez wszystkich użytkowników języka. Z pewnością będzie się on nadal rozwijał i tworzył nowe formy. Dlatego też tak ważne jest, aby obserwować i opisywać tendencje i zachodzące zmiany.

Bibliografia

Teksty naukowe

- Andrychowicz-Trojanowska A., 2011. *Lingwistyka płci – językoznawstwo feministyczne*. W: *Linguodidactica*, t. XV, s. 13-25.
- Bales R., 2002. *Gender Neutral Language* W: *Bench & Bar Kentucky*, t. 66, nr 3, s. 40-41.
- Bieńkowska M., 2014. *Queer i transseksualność. Transseksualizm w kontekście teorii queer*. W: *Studia socjologiczne*, t. 4, nr 215, s. 255-272.
- Bojarska K., 2011. *Wpływ androcentrycznych i inkluzywnych płciowo konstrukcji językowych na skojarzenia z płcią* W: *Studia Psychologiczne*, t. 42, z. 2, s. 53-68.
- Bojarska K. i Kłonkowska A., 2014. *Transgresja płci, tranzycja ciała, transwersja tożsamości. Czym jest transpłciowość?* W: tychże (red.), *Psychospołeczne, prawne i medyczne aspekty transpłciowości*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 63-82.
- Boroditsky L., Schmidt L.A. i Phillips W., 2003. *Sex, syntax and semantics* W: Gentner D. i Goldin-Meadow S. (red.), *Language in mind: Advances in the study of language and thought*, Cambridge: MIT Press, s. 61-79.
- Cordoba S., 2020. *Exploring Non-Binary Genders: Language and Identity*, Leicester: De Montfort University.
- Dalewska-Greń H., 2002. *Języki słowiańskie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- De Bray R.G.A., 1969. *Guide to the Slavonic Languages*, Londyn: J. M. Dent & Sons Ltd.
- Dębińska M., 2020. *Transpłciowość w Polsce. Wytwarzanie kategorii*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Dulko S., 2003. *ABC... płci* W: *Kosmos. Problemy nauk biologicznych*, t. 52, nr 1, s. 5-10.
- Gębka-Wolak M., 2022. *Językowe wykładniki niebinarności płci w polszczyźnie. Część 2: Innowacje a system i tendencje rozwojowe* W: *Prace Językoznawcze*, t. 24, nr 1, s. 101-116.
- Hord L.C.R., 2016, *Bucking the Linguistic Binary: Gender Neutral Language in English, Swedish, French and German* W: *Western Papers in Linguistics*, t. 3, nr 1, art. 4 (brak numeracji stron).

- Jarosz M., 2021, *Działania aktywistów języka inkluzywnego w mediach społecznościowych a społeczne postrzeganie feminitywów* W: *Studia Medioznawcze*, t. 22, nr 3, s. 995-1014.
- Karwatowska M. i Szpyra-Kozłowska J., 2010. *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Koziarski M. i Krysiak A.P., 2012. *Rodzaj gramatyczny rzeczownika jako nośnik informacji pozagramatycznej I. Przegląd literatury dotyczącej rodzaju gramatycznego* W: *Investigationes Linguisticae*, t. XXVI, s. 20-38.
- Matsuno E. i Budge S.L., 2017. *Non-binary/Genderqueer Identities: a Critical Review of the Literature* W: *Current Sexual Health Reports*, t. 9, nr 3, s. 116-120.
- Misiek S., 2021. *Niebinarność płciowa w języku polskim. Badanie pilotażowe* W: *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*, t. 33, s. 287-303.
- Orłoś T.Z. i Bura R., 2014. *Czeskie onkání i onikání. Niedokończony artykuł...* W: *Bohemistyka*, t. 14, nr 3, s. 203-215.
- Pieciul-Karmińska E., 2018. *Nijakość w języku i neutralność w literaturze jako sygnał odmienności kulturowej?* W: *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*, t. 30, s. 113-132.
- Richards C., Bouman W.P., Seal L., Barker M.-J., Nieder T.O. i T'Sjoen G., 2016. *Non-binary or genderqueer genders* W: *International Review of Psychiatry*, t. 28, nr 1, s. 95-102.
- Richards C., Bouman W.P. i Barker M.-J. (red.), 2017. *Genderqueer and Non-Binary Genders*, Londyn: Palgrave Macmillan.
- SJP PWN. *Słownik Języka Polskiego Online*, <http://sjp.pwn.pl>, dostęp: 15.05.2022.
- Valdrová J., 2005. *Jak jazyk zabíjí image odbornice* W: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, t. 6, nr 2, s. 1-3.
- Valdrová J., 2008. „Žena a vědec? To mi nejde dohromady.“ *Testy generického maskulina v českém jazyce*, W: *Naše řeč*, t. 91, nr 1, s. 26-38.
- Walkiewicz A., 2022. *Językowe wykładniki niebinarności płci w polszczyźnie. Część 1: Wprowadzenie do problematyki i próba systematyzacji* W: *Prace Językoznawcze*, t. 24, nr 1, s. 85-100.

Ziemska R., 2020. *Teoria feministyczna a niebinarne pojęcie płci* W: AVANT, t. XI, nr 3, art. 12 (brak numeracji stron).

Źródła internetowe

Angry Trans, 2020. post z 29.05.2020 na portalu Facebook, <https://www.facebook.com/AngryTrans/photos/a.335005000338609/864555250716912>, dostęp: 11.04.2022.

Blevins K.R., 2018. *Defining: Neopronoun*, <https://www.mykidisgay.com/blog/defining-neopronouns>, dostęp: 14.06.2022.

De Clercq G., 2021. *French dictionary sparks debate with non-binary 'iel' pronoun* W: Reuters [online] <https://www.reuters.com/world/french-dictionary-sparks-debate-with-non-binary-iel-pronoun-2021-11-17/>, dostęp: 20.05.2022.

Derecki, M., 2021. *Strategie Językowe Osób Niebinarnych* [wideo], kanał Tęcza Po Burzy na portalu YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=wyzlqlUWTDk>, dostęp: 23.05.2022.

Fung, K., 2021. *Which Countries Recognize Third Gender Option on Passports?* W: Newsweek [online] <https://www.newsweek.com/which-countries-recognize-third-gender-option-passports-1643167>, dostęp: 06.07.2022.

Gendrově-neutrální jazyk v Evropském parlamentu, 2018. https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/187090/GNL_Guidelines_CS-original.pdf, dostęp: 27.03.2022.

Język neutralny płciowo w Parlamencie Europejskim, 2018. https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/187107/GNL_Guidelines_PL-original.pdf, dostęp: 20.05.2022.

Matušítková K., 2020. *Jak psát česky o nebinárních lidech?*, <http://www.h7o.cz/jak-psat-cesky-o-nebinarnich-lidech/>, dostęp: 23.05.2022.

Rada Języka Polskiego, 2003. *Byłom, byłoś* [online], https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=317:byom-byo&catid=44&Itemid=208, dostęp: 20.05.2022.

Rambousková B., 2020. *Je čas přidat do češtiny nové zájmeno? Nebinární lidi mrzí, že s nimi jejich mateřský jazyk nepočítá*, <https://www.lui.cz/lide-zivot/16501-je-cas-pridat-do>

[cestiny-nove-zajmeno-nebinarni-lidi-mrzi-ze-s-nimi-jejich-matersky-jazyk-nepocita](#),
dostęp: 23.05.2022.

Transparent, <https://jsmetransparent.cz>, dostęp: 16.05.2022.

WSJP. *Wielki Słownik Języka Polskiego PAN Online*, <https://wsjp.pl>, dostęp: 17.06.2022.

Zaimki.pl, 2022. <https://zaimki.pl/>, dostęp: 20.05.2022.

Zanga C., 2021. *Oslovují mě jako muže i ženu, pak se omlouvají. Nebinární lidé o neutrální češtině*, <https://magazin.aktualne.cz/oslovuji-me-jako-muze-i-zenu-pak-se-omlouvaji-nebinarni-lide/r~6687024ecaa011eba7d3ac1f6b220ee8/>, dostęp: 23.05.2022.

Resumé

Tématem této bakalářské práce je porovnání polštiny a češtiny nebinárních osob neboli osob, které se neztotožňují ani s mužským ani s ženským pohlavím. Do dnes v češtině nebyly vydány žádné vědecké texty, které by popisovaly stav této části českého jazyka. V polštině vznikl jeden článek ve dvou částech napsaný Aleksandrou Walkiewiczovou a Małgorzatou Gębkovou-Wolakovou, který popisuje nebinární tvary slov a strategie jejich použití uvedené na internetové stránce zaimki.pl tvořené organizací Rada Języka Neutralnego. Kromě toho Szymon Misiak provedl pilotní průzkum mezi osmi polskými nebinárními osobami, ve kterém se díval na tvary slov, které používají. Tento průzkum byl pro autora této bakalářské práce inspirací pro zkoumání tohoto tématu.

V první kapitole je popsána pohlavní lingvistika a záležitosti spojené s touto oblastí jazykovědy, které se vztahují ke vztahům pohlaví a jazyka, jejich negativním stránkám a snahám o změnu aktuálního stavu. V této části jsou také popsány různé jazykové strategie, které podle dosavadních vědeckých a populárních textů používají nebinární osoby v polštině a češtině.

Druhá kapitola se věnuje pojmu genderové nebinarity. Soustředí se na jeho psychologickou, sociologickou a právní stránku. Autor v ní vysvětluje tento jev, popisuje, jak je mnohotvárný, jak ho vnímají různé světové kultury a také jaká je právní situace nebinárních osob v různých zemích, v tom v Česku a Polsku.

Třetí kapitola je výzkumnou částí této bakalářské práce. Pro účel zkoumání polštiny a češtiny nebinárních osob byl vytvořen dotazník ve dvou jazykových verzích, ve kterém nebinární osoby mluvící polsky a česky měly odpovědět na otázky o to, které tvary sloves, přídavných jmen a podstatných jmen používají, když mluví o sobě, a které tvary zájmen chtějí, aby používali jiní, když mluví o nich. Kromě toho měl dotazník ještě druhou část, kterou tvořily otázky týkající se názorů odpovídajících osob na vztahy mezi jazykem a genderovou nebinaritou. Dotazník byl zveřejněn s použitím sociálních sítí. Po předběžné analýze a zamítnutí odpovědí od osob, které nepatřily k cílové skupině, vybraných bylo 81 odpovědí od polských a 113 od českých nebinárních osob.

Autor provedl analýzu tvarů každého ze čtyř slovních druhů a porovnal tvary používané polskými a českými mluvčími. Z analýzy vyplývá, že jak polština, tak čeština nebinárních osob jsou velmi různorodé a nestejněměrné. Téměř každá osoba má svojí vlastní strategii, podle které používá různé tvary slov a navzájem je kombinuje. Nejdůležitější rozdíl, který je vidět v odpovědích, je v použití středního rodu. Polské nebinární osoby jej používají

výrazně častěji než české. Podobně vypadá použití neozájmen neboli nových zájmen, vytvořených pro mluvení o osobě bez poukazování na její pohlaví. České odpovídající osoby uvedly jen zájmeno *one*. V nebinární polštině je jich více a jsou ochotněji používána – patří k nim zájmena *onu/jenu*, *ono/jejgo*, *ono/jej*, *ona/ich* a pouze písemné zájmeno *on*/ich*. Důvodem pro tento stav může být lépe organizovaný a populárnější aktivismus pro nebinární a trans osoby v Polsku ve srovnání s Českem.

Z odpovědí na otázky ve druhé části dotazníku vyplývá, že podle většiny polských a českých nebinárních osob jazyk hraje důležitou roli pro jejich vnímání ve společnosti, ale ani polština ani čeština nemají potřebné jazykové prostředky pro vyjádření jejich genderové identity. V této části odpovídající osoby měly také uvést návrhy na změnu jazyka a přístupu jeho uživatelů pro zvětšení inkluзивity. Jako nejčastější řešení byla nabízena popularizace neutrálních tvarů slov, informování lidí o nebinaritě a nebinárním jazyce a uvedení oficiálních změn v jazyce. K zajímavým příkladům patří také návrat onikání v češtině a používání kolektivní zdvořilostní formy *Państwo* i pro jednotlivce v polštině.

Tato bakalářská práce ukazuje, jak komplikovaný a zatím neustálený je jazyk nebinárních osob. Příští texty na toto téma by mohly rozšířit průzkum na větší skupiny nebinárních osob a na základě výsledků zkusit navrhnout jednu nejlepší strategii, která by mohla být v jazykovém systému polštiny a češtiny přijata pro nebinární mluvčí.

Aneks

1. Polska wersja ankiety

Pytania metryczkowe

1. Jak określasz swoją tożsamość płciową? Wybierz sformułowania, które najlepiej Cię określają.
 - a. transpłciowa
 - b. niebinarna
 - c. apłciowa (agender)
 - d. bipłciowa (bigender)
 - e. panpłciowa (pangender)
 - f. genderfluid
 - g. trzecia płeć (third gender)
 - h. inna: ...
2. Jaka płeć została Ci przypisana przy narodzinach?
 - a. kobieta
 - b. męczyzna
3. Jesteś osobą interpłciową?
 - a. tak
 - b. nie
4. W którym przedziale wiekowym się znajdujesz?
 - a. poniżej 18 lat
 - b. 18-27 lat
 - c. 28-37 lat
 - d. 38-47 lat
 - e. 48-57 lat
 - f. powyżej 57 lat
5. Jakie jest Twoje miejsce zamieszkania?
 - a. wieś lub miasto do 10 tys. mieszkańców
 - b. miasto od 10 tys. do 50 tys. mieszkańców
 - c. miasto od 50 tys. do 200 tys. mieszkańców
 - d. miasto powyżej 200 tys. mieszkańców

Używane sformułowania

6. Jakich form czasowników używasz, mówiąc o sobie?
 - a. formy rodzaju męskiego (np. robiłem, będę robił)
 - b. formy rodzaju żeńskiego (np. robiłam, będę robiła)
 - c. formy rodzaju nijakiego (np. robiłom, będę robiło)

- d. dukaizmy (np. robiłum, będę robiłu)
 - e. wymiennie (doprecyzuj): ...
 - f. unikam stosowania form osobowych czasownika (doprecyzuj): ...
 - g. inne: ...
7. Jakich form przymiotników używasz, mówiąc o sobie?
- a. formy rodzaju męskiego (np. młody, zmęczony)
 - b. formy rodzaju żeńskiego (np. młoda, zmęczona)
 - c. formy rodzaju nijakiego (np. młode, zmęczone)
 - d. dukaizmy (np. młodu, zmęczonu)
 - e. wymiennie (doprecyzuj): ...
 - f. unikam stosowania konkretnej formy przymiotnika (doprecyzuj): ...
 - g. inne: ...
8. Jakich form rzeczowników używasz, mówiąc o sobie?
- a. formy rodzaju męskiego (np. student, doktor, syn)
 - b. formy rodzaju żeńskiego (np. studentka, doktorka, córka)
 - c. formy rodzaju nijakiego (np. studencie, doktorcze/doktorze, dziecko)
 - d. osobatywy - formy z rzeczownikiem „osoba” (np. osoba studiująca, osoba doktorska)
 - e. wymiennie (doprecyzuj): ...
 - f. unikam stosowania konkretnej formy rzeczownika (doprecyzuj): ...
 - g. inne: ...
9. Jakich zaimków powinny używać inne osoby, mówiąc o Tobie?
- a. męskich (on/jego)
 - b. żeńskich (ona/jej)
 - c. nijakich (ono/jego)
 - d. dukaizmów (onu/jenu)
 - e. zaimków liczby mnogiej rodzaju męskoosobowego (oni/ich)
 - f. zaimków liczby mnogiej rodzaju niemęskoosobowego (one/ich)
 - g. wymiennie (doprecyzuj): ...
 - h. nie ma to dla mnie znaczenia
 - i. innych: ...

Język a niebinarność

10. Czy uważasz, że język polski zapewnia Ci odpowiednie środki językowe do wyrażenia Twojej tożsamości płciowej? Dlaczego?
- a. tak, ponieważ...
 - b. nie, ponieważ...
 - c. nie mam zdania

11. W jaki sposób, według Ciebie, język polski oraz podejście jego użytkowników mogłyby się zmieniać, aby zwiększyć stopień inkluzywności?
12. Czy uważasz, że język jest istotny dla postrzegania osób niebinarnych w społeczeństwie?
 - a. tak, ponieważ...
 - b. nie, ponieważ...
 - c. nie mam zdania

2. Czeska wersja ankiety

Demografické otázky

1. Jak popisuješ svou pohlavní identitu? Vyber slova, která Tě nejlépe popisují.
 - a. transgender
 - b. nebinární
 - c. agender
 - d. bigender
 - e. pangender
 - f. genderfluidní
 - g. třetí pohlaví (third gender)
 - h. jiná: ...
2. Jaké pohlaví Ti bylo určeno při narození?
 - a. žena
 - b. muž
 - c. Nechci odpovídat.
3. Jsi intersex?
 - a. ano
 - b. ne
4. Do které věkové skupiny patříš?
 - a. méně než 18 let
 - b. 18-27 let
 - c. 28-37 let
 - d. 38-47 let
 - e. 48-57 let
 - f. více než 57 let
5. Jaká velká je obec nebo město, kde bydlíš?
 - a. méně než 5 tis. obyvatel
 - b. 5 tis. až 50 tis. obyvatel
 - c. 50 tis. až 100 tis. obyvatel
 - d. více než 100 tis. obyvatel

Používané tvary slov

6. Které tvary sloves používáš, když mluvíš o sobě?
 - a. tvary mužského rodu (např. dělal jsem)
 - b. tvary ženského rodu (např. dělala jsem)
 - c. tvary středního rodu (např. dělalo jsem)
 - d. tvary s koncovkou -e (např. dělale jsem)
 - e. střídavě (upřesni): ...
 - f. Vyhýbám se osobním tvarům sloves (upřesni): ...
 - g. jiné: ...
7. Které tvary přídavných jmen používáš, když mluvíš o sobě?
 - a. tvary mužského rodu (např. mladý, unavený)
 - b. tvary ženského rodu (např. mladá, unavená)
 - c. tvary středního rodu (např. mladé, unavené)
 - d. střídavě (upřesni): ...
 - e. Vyhýbám se určitým tvarům přídavných jmen (upřesni): ...
 - f. jiné: ...
8. Které tvary podstatných jmen používáš, když mluvíš o sobě?
 - a. tvary mužského rodu (např. student, doktor, syn)
 - b. tvary ženského rodu (např. studentka, doktorka, dcera)
 - c. tvary středního rodu (např. studentstvo/studující, doktorstvo, dítě)
 - d. tvary se substantivem „osoba“ (např. studující osoba)
 - e. střídavě (upřesni): ...
 - f. Vyhýbám se určitým tvarům podstatných jmen (upřesni): ...
 - g. jiné: ...
9. Která zájmena by měly používat jiné osoby, když mluví o Tobě?
 - a. mužské (on/jeho)
 - b. ženské (ona/ji)
 - c. středního rodu (ono/jej)
 - d. s koncovkou -e (one)
 - e. mužské v množném čísle (oni/je)
 - f. ženské v množném čísle (ony/je)
 - g. střídavě (upřesni): ...
 - h. jiné: ...

Jazyk a nebinarita

10. Myslíš si, že Ti čeština poskytuje jazykové prostředky vhodné pro vyjádření Tvé genderové identity?
- a. ano, protože...
 - b. ne, protože...
 - c. Nechci se vyjadřovat.
11. Jakou možnost změny má podle Tebe čeština a její uživatelé, aby se zvětšila inkluzivita?
12. Myslíš si, že jazyk je důležitý pro vnímání nebinárních osob ve společnosti?
- a. ano, protože...
 - b. ne, protože...
 - c. Nechci se vyjadřovat.